

حکومتەتا هەرێما کوردستانی - عێراق
وەزارەتا پەروەردی
رێڤەبەریا گشتی یا پرۆگرام و چاپەمەنییا

بابەتین کۆمەڵایەتی

بو پۆلا پینجی بنەرەت

ئامادەکرنا

وەیسی سالح حەمەدەمین عومەر عەلی شەریف

وەرگیان بو کرمانجیا ژۆری

حسن محمد شریف

لیژنرینا

فارس رشید جانگیر رشید محمد ظاهر حسن

چاپا شەشئ ۲۷۱۵ کوردی ۲۰۱۵ زایینی ۱۴۳۶ مشەختی

سهرپهرشتی زانستی یی چاپی: وهیسی صالح حمهد ئەمین
عومەر عەلی شەریف
فارس رشید جانگیر
سهرپهرشتی هونەری یی چاپی: عثمان پیرداود کواز - سعد محمد شریف صالح
تایپکرن: ئالان کریم مولود
دیزاین و بهرگ: زاگرووس محمود عرب
جێبهجێکرننا بژارهکرنا هونەری: عدنان أحمد خالد

جوگرافیا
ھەریم کوردستانی - عیراق

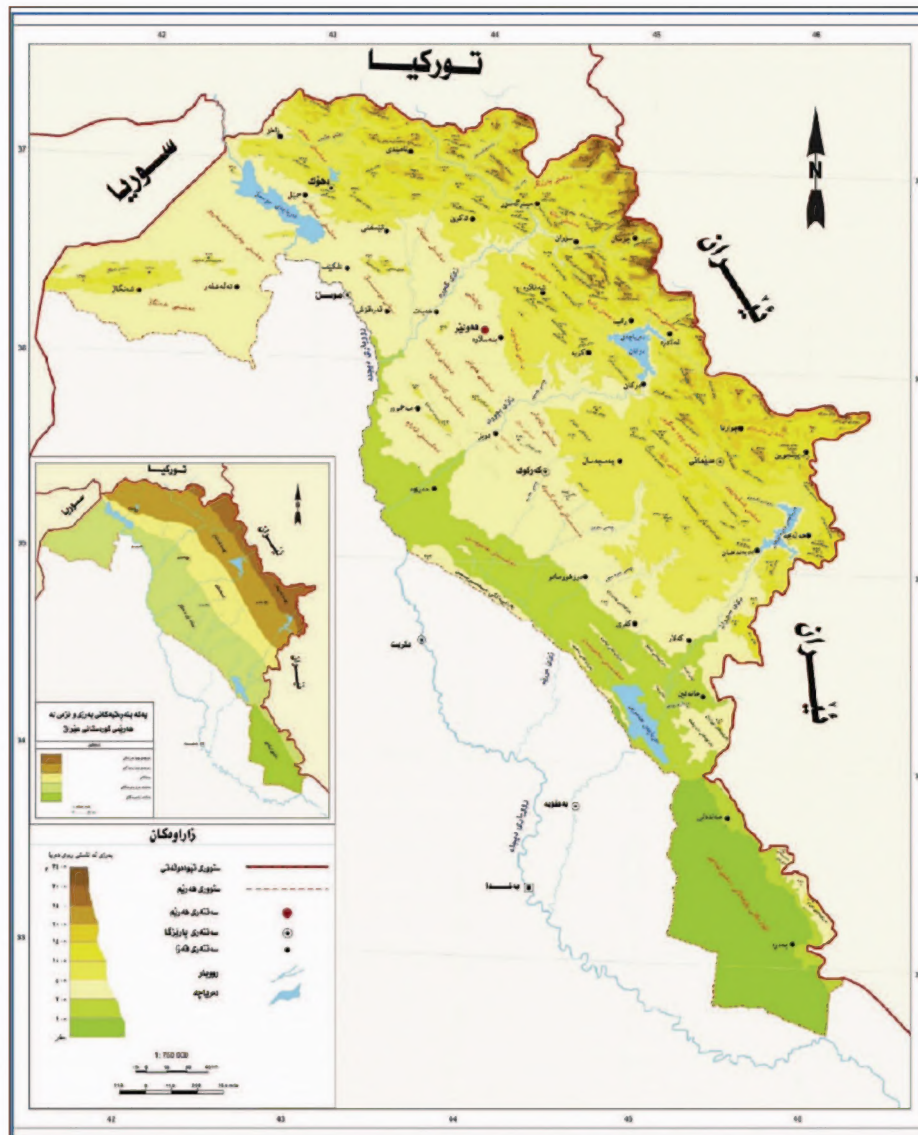
نەخشا ھەرێما کوردستانی

پشکا شیک

جوگرافیا سروشتی ھەریم کوردستان

ھەریم: پشکھاتیه ژ رویبەرەکی ئەردی ب چەند دیاردین جوگرافی دگەل ھەریمیت دەوروشتیت خۆ جودا دیبته قە.

نەخشا سروشتیا ھەریم کوردستان

دیاردە:

هەر تـشـتـهـکـ ل سـهـر رـوـیـی
ئەردی یان ژێ دنـافـ دا بیت
مرۆڤ ههستی پێ بکەت و
کاریگهریی ل سهر بکەت دبیژنی
دیاردە.

دیاردە ههیه سروشتیه و ههیه
مرۆڤیه، یا سروشتی وهکی (پـلـا
گهرمیی، با، پهستان، مرۆڤ،
گیاندار، دهریا و زهـریـا و چـیا و
دۆل...هتـد.

ههـرچـی دـیـاـرـدا مـرۆڤـیه
پهیه‌ندیا ب چالاکییـت مـرۆڤـی
قـه هـهـی وهکی (زه‌قییـت
کشتوکالی، ریک و بان، شارو
شاروچکه و گوند، کارگهه،
به‌نداف و جوگین ئاقی و
بازرگانی و .... هتـد.

کوردستان:

ئەف زارافه ل دوو برگا پێک
تیت (کورد، ستان).

کورد: ناڤی نه‌ته‌وا کورده،
ئاری نه‌ژاده. برگا دووی ژێ
ستان: پشتگیریا وییه، په‌یقی ته‌واو
دکه‌ت، کو‌نشتمان، ب واتا
نشتمانێ کوردا. یان ژێ ئەو
جهێن کورد لێ ژیاين ولی د
ژین. یان ژێ ئەردی کوردا.

وێنێن دیاردین سروشتی ل کوردستانی

جهڻي ڪوردستان

ٺهڻو ٺهڙي ٺهڻو نوڪه ل سهر دڙين (ڪوردستانه) دڪهڻيه باشوري رڙڻاڻاڻا ڪيشوري ٺاسيا، رويهرڻي ههمي پارچيت ڪوردستانا دابهشڪري پتره ڙ (۵۰۰,۰۰۰) ڪم ۲.

ڙانپاري:

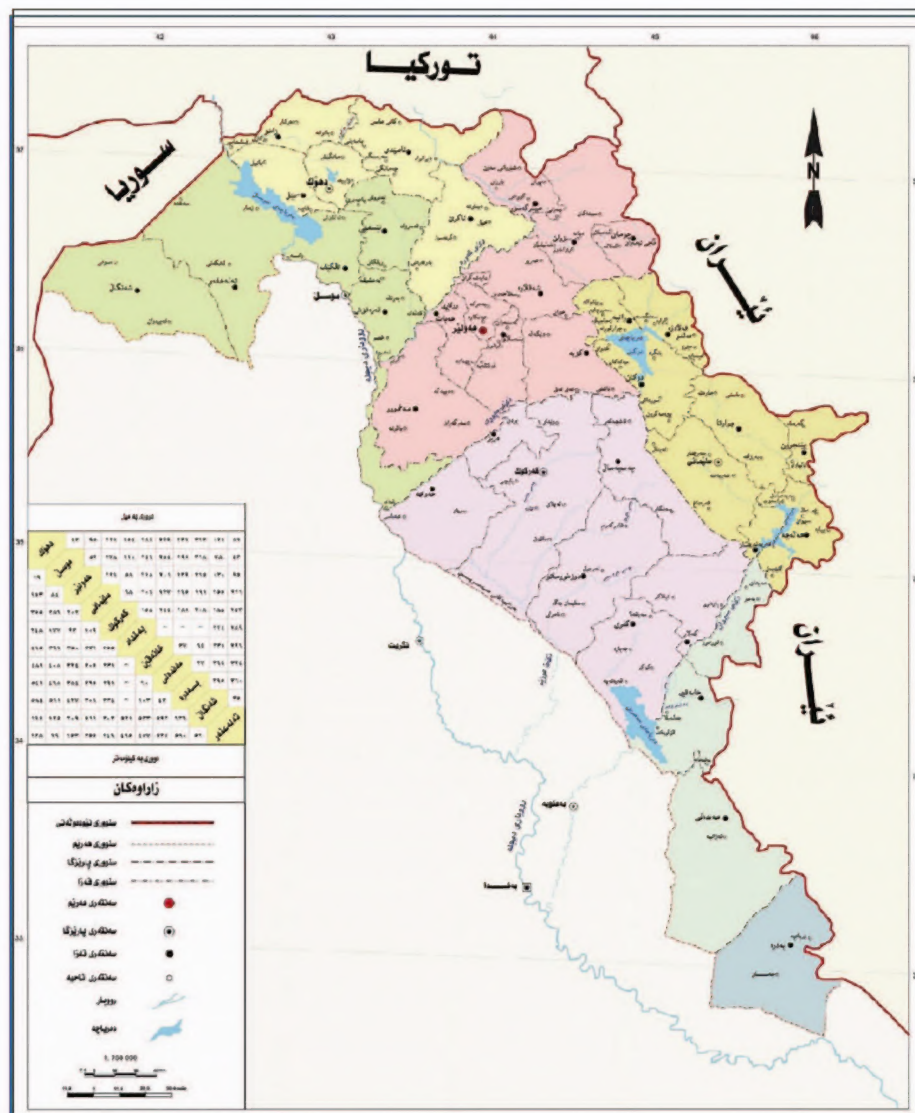
ڪوردستان پشتي پهمانا لڙان ل سالا ۱۹۲۳، دهمن ڪڙمهلا نهتهوا سهرپهرشتي دڪر، ب سهر چار ولاتادا دابهش ڪر. بهشتي رڙههلاتي ڪڙ پيشتر ل ڙير دهسهلاتا ولاتي ٺيتراني بوو وهڪي خوماقه، بهشتي ٻاکوري دانه ولاتي تورڪيا وبهشتي باشوري ٺيخسته سهر عيراتي و پارچهڪا بچويڪ ڙي ل باشوري رڙڻاڻا ٺيخسته سهر ولاتي سوريا.

ڙانپاري:

جيهان ل هفت ڪيشورا پيڪ تيت، ڪڙ پيڪهاتيه ڙ (ٺاسيا، ٺافريقا، ٺهوروپا، ٺامريڪا ٻاکور، ٺامريڪا باشور، ٺاوسٽراليا و ڪيشوري ٺانتارڪٽڪا (جهمسهرڻي باشور)).

سنوری هاریما کوردستانی

هه‌ڕیما کوردستانی دکه‌ئێته به‌شی باکوور و باکووری رۆژهه‌لاتا عێراقی، بلندایێت هه‌مرینی سنووری باشووری له‌هه‌ریمێت دی یێت عێراقی جودا دکه‌ته‌قه، ژ به‌دره ده‌ست پی دکه‌ت هه‌تا ده‌ربه‌ندی فه‌تحه‌ کۆرووباری دیجله‌ تیدا تیپه‌ردییت، له‌ویری ژێ و دگه‌ل ریباری دیجله‌ تیته‌ هه‌لکیشان هه‌تا دگه‌ته‌ باژیڕی میسل، له‌ویری ژێ به‌ره‌ف رۆژئاڤا قه‌زا شه‌نگال هه‌تا سنووری سووریا دچیت. له‌ باکووری تورکیا و له‌ رۆژهه‌لاتا ئێرانی، له‌ باکووری رۆژئاڤا وڵاتی سووریا به‌.

نہ خشا کارگتیریا ہدرتیا کوروستائی

رویه‌رو هه‌ژمارا ئاکنجییت هه‌ریما کوردستانی

رویه‌ری هه‌ریما کوردستانا عیراقی نزیکى (۸۰) هزار کم ۲، کو دکه ته ۱۸٪ رویه‌ری هه‌می عیراقی. هه‌ژمارا ئاکنجییت وی ژ (۵) پینج ملیون که‌سان زی‌ده‌تره.

تاییه‌ت مه‌ندییت هه‌ریما کوردستانی

۱- به‌هرا پتر ژ ئاکنجییت هه‌ریمی کوردن، و دگهل وانژی تورکومان، عه‌ره‌ب، کلدو ئاشووری و ئه‌رمه‌ن دژین.

۲- ل ئالیی ئایینی قه به‌هرا پتر ژ ئاکنجییت هه‌ریمی موسلمانن، به‌لی مسیحی (کریستیان) وئیزدی ژ ییت تیدا.

۳- پتریا ئه‌ردی کوردستانی زیرک و ده‌شت و چیا نه، کو هنده‌ک ژ وان چیا یا گه‌له‌ک د بلندن.

۴- ئاف و هه‌وا ییت هه‌ریمی د گهل پارچیت دی ییت عیراقی د جیاوازن، باران پتره پلا گه‌رمی نزمتره.

۵- سامانه‌کی زوری ئاخی یی هه‌ی وه‌کی ریار وکانی و سولا قئا.

وختن چیا یی سله‌نی

وختن زقن مه‌زن

چالاکى

ئەم ھەمى (كورد و عەرەب
و توركومان و كەلد و
ئاشوورى و ئەرمەنى) پێكڤه
دژین. ئێك و دوو مە
خۆشتقی. پێكڤه ئەم
كاردكەین ژ بۆ بەرژەوه‌ندییت
نشتیمانی خۆ كوردستانی.
مامۆستایی رێزدار: ل بن
رۆشنا یا ئان پەیفین ل سەری
هاتین بابەتەکی رێكبێخە،
کۆ بەحسێ تەبایی و پێكڤه
ژیانی بکەت

وتن پێكھاتی و ناكنجییت كوردستانی ب چل و بەرگێن ئەتەوه‌یی قە

راھێنان:

- قوتابی خۆشتقی ژ بەرکۆ زانیاریت تە ل سەر نشتیمانی زێدەتر لێ بیتن:
- ۱- ناڤی چەند رێبارەکی تە ھەریمی بنقیسە.
  - ۲- ناڤی ھەندەک چیا ییت بلندیت کوردستانی بنقیسە.
  - ۳- ھەندەک دەشتی ب خێر و بیرویت کوردستانی بنقیسە.

راھبەن:

- پ ۱: نیشانەى (۷) بۆراستەكان و نیشانەى (X) بۆچەوتەكان دانە.
- ۱- كوردستان ئەوئەردە كۆبەھرا پترژ ئاكنجىيىت وى كوردن.
- ۲- ئەردى كوردستانى ژ چىاو زىرك و دەشتا پىك تىت.
- ۳- ئاڧ و ھەوايىت ھەريما كوردستانى و ەك پارچىت دى يىت عىراقى نە
- ۳- د گەل نەتەوا كورد ل ھەريما كوردستانى نەتەويىن دى ژى يىت ھەين.
- ۵- سامانى ئاڧى ل كوردستانى يى زۆرە.
- پ ۲: سنورىت ھەريما كوردستانى د گەل ولايتىت دەورو بەردا ديار بكة.

وتىن چەند دەھنت
كوردستانى

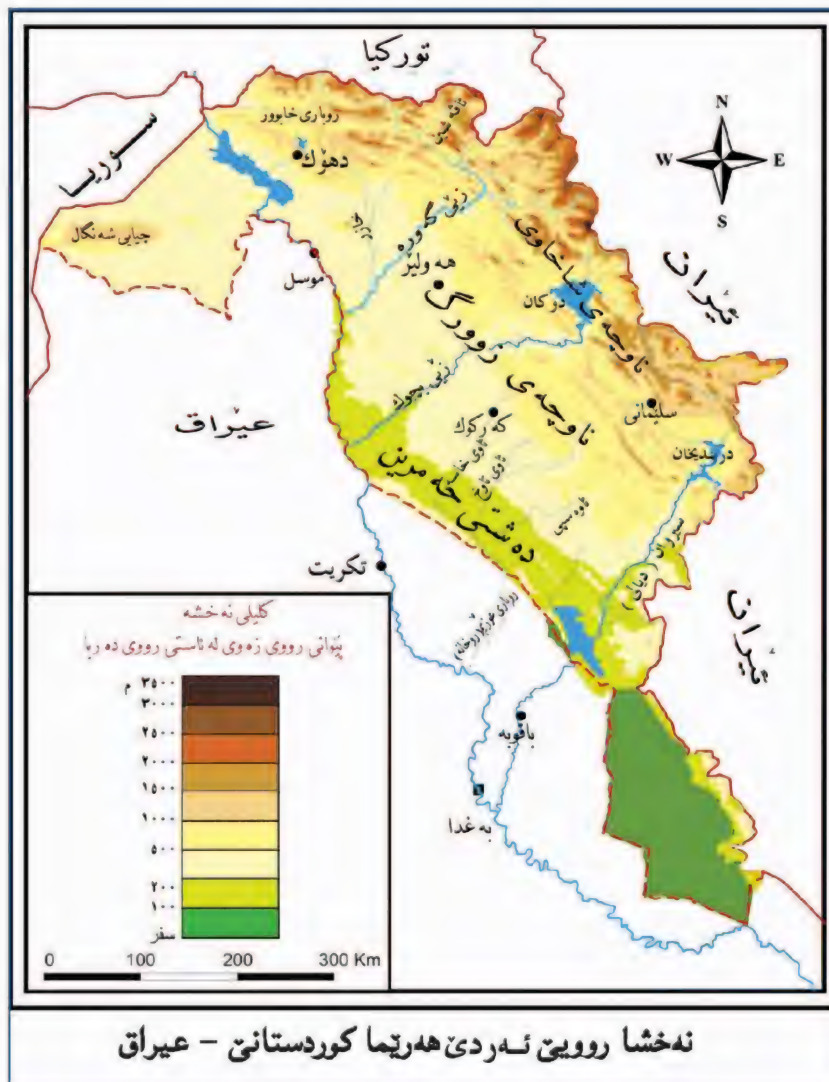
پشکا دووی

رووی ئهردی هه‌ریما کوردستانی

هه‌ریما کوردستانی ل رووی پشکها تا ئه‌ردی دیاردیت جوراوجور ل بلندو نزمیا ب خوقه دگریت.

ئیک: ده‌هه‌را چایی:

رویه‌ری ده‌هه‌را چایی دکه‌ته ریشه‌یا (۲۵٪) رویه‌ری هه‌ریمی، بلندیا چیا ییت ئی ده‌هه‌ری ل (۱۵۰۰ - ۳۶۰۰) م بلندتره. ب سه‌ر دوو زنجیریت چیا دا دابه‌ش دین.

1- زنجیرا چیاپن باکوور (چیاپیت)

بلند): ب درپښا سنورئ ههریمئ د
گهل ولایت تورکیا و ئیرانیدا، ژ
گرنګترین چیاپیت قئ زنجیرئ
(ناشیته، شهرانش، مهتین
شرین، هه سارروست، قه ندیل و
ههورامان... هتد. بلندترین کوپکئ قئ
زنجیرئ (کوپکئ هه لګورده کو
دکه قیته چیاپئ هه سارروست
بلندیا وی (۳۶۰۷م).

کزیکئ هه لګورده

ب- زنجیرا چیاپن باشوور (چیاپیت)

نزم): هه زنجیره دکه قیته باشوورئ
روژناشا زنجیرا چیاپن باکوور، بلند یا
وان ژ زنجیرا باکوور کیمتره، ژ
گرنګترین چیاپیت قئ زنجیرئ (چیاپن
خیړئ، سپی، ئاکرئ، سه فین، هه بیته
سولتان، قهره داغ... هتد).

چیاپن خانزاد

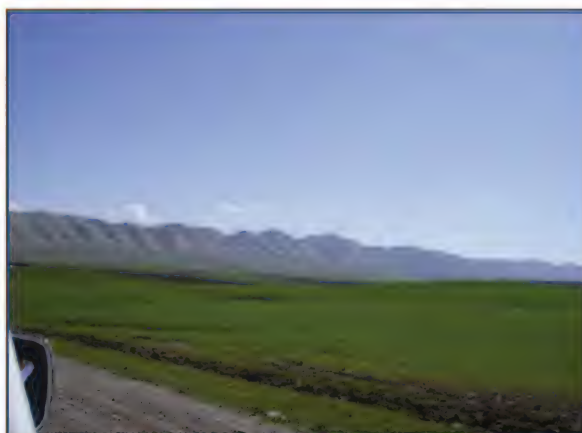
راهپن:

۱- نا قیته هنده ک چیاپیت زنجیرا

باکوور (چیاپیت بلند) بنقیسه.

۲- پیکهاتین رووین ئهردی ههریمه
کوردستانی چهند به شهکن، نا قئ دوو
به شا بژمیره.

۳- بلندترین کوپکئ چیاپن ل ههریمه
کوردستانی د که قیته کیرئ؟ بلندیا
وی چهنده؟

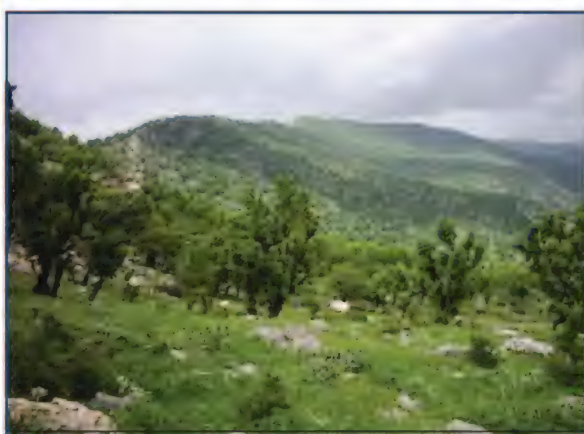
چیاپیت نزم (باواچئ)

گرنگیا دهقەر چيایی

۱- سالانه به فرو بارانه کا زۆر لی دباریت، کو دبیته ژیده رین ئاڤا سهر ئهردی وین ئهردی .

۲- ب هه لکه فتا سروشتی و فینکیا ئاڤ و هه وای ل وهرزا هافینیدا یا بویه جهی سهردان و سهیرانا و هافینگه ها
۳- هه پونا رووه کین سروشتی و گژوگیا یا کریه جهی چهروانی بو خودان کرنا مهرو مالاتی.

۴- ب سامانیٔ کانزاییٔ سروشتی بیٔ جۆراو جۆر دهوله مه نده، ب تایبه تی نهفت کۆل سهرده می حکومه تا ههریما کوردستانی ل کیلگه ها (تاوکی) ل زاخو یا هاتیه دیتن.

۵- دهقهره کا گرنگه بو به رهه مهینانا به رهه میڤ چاندنی.

دو: دهقرا زویرک (دهقرا دهشت و گرکا):

روبیهری قی دهقرا کۆ ریژا (۷۵٪) ژ
روبیهری ههریما کوردستانی یه. دکهقته
باشوورو باشووری رۆژئاوا دهقرا
چیاپی.

ژ بلی زویرکا قی دهقرا چهند
بلندی تییدا ههنه، و ب ناڤ و
بانگترین بلندی (همرین، مهکحول،
شهنگال، مهقلوب و کانی دوو
ملان... هتد).

گرنگیادهقرا زویرک

۱- سامانهکی زۆری نهفتی یی تییدا
ب تایبهتی دهقرا (کهرکوک،
نهینهوا، ههولیر، گهرمیان).

۲- ههبوونا ژمارهکا دهشتیت ب خیر
و بهرفرهه وهکی (دهشتا همهرین،
دهشتا سلیقانی، دهشتا ههولیر و دهشتا
شهنگال) ب دهقرا کا گرنگا چاندنا
گهنم و جههی تینه ههژمارتن.

۳- ژ بهر کۆ گژوگیایهکی زۆری لی

لهوما ب جههکی بهرفرهه بۆ چهروانی و خودان کرنا مهرو مالاتی یا هاتییه دانان.

راھبەن:

قان قالاتيا ب پەيقيت گونجاي پرکەفە:

- ۱- ب ناف و بانگترین بلنداييت دەقەرا زويرک ..... و .....
- ۲- زۆرترين چاليت نەفتا کوردستانى دکەفە ..... و ..... و .....
- ۳- مەرو ماللات ل دەقەرا ..... تينه ب خودان کرن.
- ۴- گژوگيا سامانە کى گرنگە بۆ خودانکرن ..... ل دەقەرا زويرک
- ۵- دەقەرا زويرک چەندين دەشتيت مەزنيت تيدا وە کى .....

چالاکى:

مامۆستايى ريزدار:- ئەف پشکين و گەريانا نوکە ل ھەريما کوردستانى تيته کرنى
بۆ ديتنا سامانى نەفتى ل کوردستانى بۆ قوتابيا رووھن بکە.
نائى ھندەک چاليت نەفتى ئەوين کۆل سەر دەمى دەست ھەلاتا حکومەتا ھەريما
کوردستانى ھاتينە دەريخستين. بۆ قوتابيا بەحس بکە و ديار بکە.

پشکا سیی

ئاڤا و ههوايی ههريما كوردستاني

ئاڤ و ههوايی ههريمی ب گشتی ل زځستانیدا یی ساره ویی ب بارانه و هاقینی ژی یی گهرم و هسكه. دهمی ههردوو وهرزا زځستان و هاقینی یی دریژه. پلیت گهرمیی ل بهار و پاهیزیدا یی ناڅنجینه.

ئاڤ و ههوا ل وهرزی زځستانیدا:

زځستانا كوردستاني یا ساره و یاب بهفرو بارانه كا زوره، بهلی هندهك سالا گوهرین ب سهرداتی، شهقیی دریژن و رۆژیی كورتن، پلیت گهرمیی دفی وهرزیدا نزم دبن، و دنیڤا وهرزیدا د گههته پلا بهستنی.

زانباری:

باران بارین ل ههريما كوردستاني
ل دویمایا هدیڤا نهیلولی دهست پی
دكهت حهتا دویمایا هدیڤا ماگولانی.
زۆرتیرین ریژا باران بارینی ل
ههیقیی كانونا ئیكی و دووی ل
ههمی سالی د باریت، و ل دهههریت
چیای بهفر دباریت، كۆئو دبیته
سهرچائی سهرهکی یی ئاڤا بن
ئهردی و سهر ئهردی .

ئاڧ و ھەوايى ھەريما كوردستانى ل وھرزى ھاڧينىدا:

ھاڧينى زى پليت گەرميى ل ھەريما كوردستانى د بلندن و ھشكن دى بارانن روژ دريژن و شەف زى د كورتن، ب بەروفاژى وھرزى زڧستانى. بەلى دەڧەريت چىاي ب گشتى د فينكن، ب تايبەتى جھين بلند، ژ بەركوئەف دەڧەريت بويىنە ھاڧين ھەوار، ھەرچى بەشى باشوورى ھەريمى (گەرميان و گەرمەسيىر) د ھاڧينىدا د گەرمەن.

راھينان:

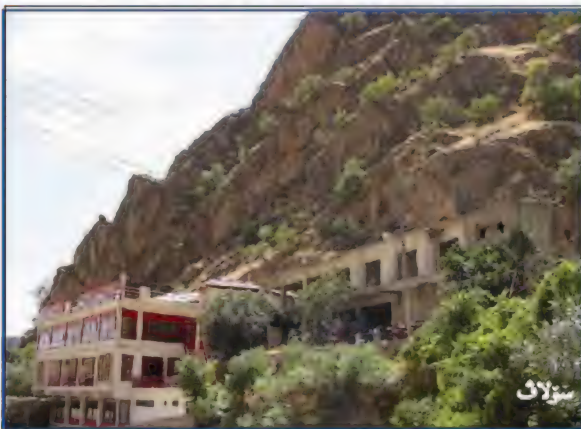
نیشانا (√) راست بو پەيڧين راست و نیشانا (x) خەلت بو پەيڧين خەلت دانە:

- ۱- دەست پيكا باران بارينى ل ھەريما كوردستانى ل ھەيڧا گولانى دەست پى دكەت.
- ۲- د ھاڧينىدا شەف د دريژن و روژ د كورتن.
- ۳- ئاڧ و ھەوايى ھەريمى د زڧستانىدايى سارەو ب بارانە، و دھاڧينىدا يى گەرم و ھشكە.
- ۴- باران ھەمى سالا وەكى ئيك دباريت.

چالاکى:

باران بارين ھەمى سالى وەكى ئيك ناباريت بەلكى كىمى و زورى تيدكەڧيت، و ئەڧە زى كارىگەريا زور دكەتە سەر كىمى و زوريا بەرھەمى چاندى و سەرچاڧيت ئاڧى.
ماموستايى ريزدار:
ئان پەيڧان بو قوتابيان رونبەڧە و دان وستاندى ل سەر بکەن.

هاڧىنگەھ:

ئەو جەھن ئەوئىن كۆ ھەق وەلاتى بۆ
بىن ئەدانى و خو رزگاركرن ژ گەرما
هاڧىنى سەرا وان دكەن(دوكان، بىخال،
سۆلاڭ).

ھەرىمەت ئاڭ و ھەوايى ھەرىما

كوردستانى:

ئاڭ و ھەوايى كوردستانى د بىنە دوو
بەش:

۱- ھەرىما ئاڭ و ھەوايى دەريا يا
ناڧەراست: ئەڭ ھەرىمە زڧستانى يا
سارە و ياب بەفرو بارانە و ھاڧىنى ژى يا
ڧىنكە. ئەڭ ھەرىمە دەڧەرەت چىاي ل
ھەرىما كوردستانى ڧە دگريت.

۲- ھەرىما ئاڭ و ھەوايى گەرمەسېر:
ئەڭ ھەرىمە دەشت و زویرکا ڧەدگريت،
زڧستانى يا ناڧنجىيە و باران ژى كىمترە
ژ ھەرىما دەريا يا ناڧەراست، ھاڧىنى ژى
يا ھشك و گەرمە. ل ڧى ھەرىمى
گىيائى كورت لى شىندەت. ژ بەر كۆ
دبېژنى (ھەرىما ئاڭ و ھەوايى
گەرمەسېر) چونكى زڧستان گەلەك يا
سار نىيە و ھاڧىنى ژى گەلەكا گەرمە.

زانبارى:

ئاڭ و ھەوايى دەريا يا ناڧەراست: زاراڧەكە بۆ وان دەڧەرا ب كارتىت ئەوئىن كۆ جۆزىن باران
بارىن و پلىت گەرمىي و با ل دەڧەرەت كۆ كارىگەريا دەريا يا ناڧەراست ل سەر ھەدى.
دەريا ناڧەراست (دەريايەكە د كەڧىتە ناڧەرا ھەرسى كىشوەرەت ئاسيا و ئەفرىقىا و
ئەوروپا).

راهیان:

شان قالاتیا پرکه :

- ۱- باران ل هدریما کوردستانی ل وهرزی ..... ناباریت.
- ۲- ل وهرزی زقستانی پلیت گهرمی ..... .
- ۳- هاقینی هدریما کوردستانی شهف ..... و روژ د ..... .
- ۴- ئاف و هه وایی هدریما گهرمه سیر زقستانی ..... و هاقینی ..... .

چالاکى:

باران بارین ل دههریت چیاى زۆرتر دباریت نهوهک ل دههریت دهشتی.

مامۆستای ریزدار:

هوین جیاوازا ریزا باران بارینی ل شان دوو دههرا بو قوتابیا رون بکه.

زانیاى:

دهگهزین ئاف و ههواى پێکهاتیه ژ:

پلیت گهرمی، شی (باران، بهفر، گژلۆک، عه‌ور، هه‌لم، خونا‌ف و خو‌يسار) په‌ستان و با.

پشکا چاری

رووهکئی سروشتی

رووهکئی سروشتی: وان رووهکا شه دگريت ئه وین ب خوشین دین پیتی کۆمرۆف دهست کاری تییدا بکەت بەلێ کارتی کرنا ئاڤ و ههواو رویی ئهردی و خاک دبیته جودا هیا پیدابوونی ل دابهشکرنا هه ریمیت رووهکئی سروشتی. ژ بهر قن هه ریمیت رووهکئی سروشتی ل (هه ریمما کوردستانی) ب سهر دوو دهقرا دا دابهش دین:

رووهکا سروشتی دهقرا چای

۱- رووهکئی سروشتی دهقرا چای: ئهف رووهکه

ل بهشی باکوورو باکوورۆ رۆژهه لاتا هه ریمما کوردستانی (دهقرا چای) شین دین. ئهف رووهکه شیوی دارستانهکا پر دیاردکهن. ژ قان رووهکا (داریهری، سنویهر، چنار، گیز، گهیشک، مازی، کنیر و سماق... هتد) و دارا بهریی ژ هه می داریت دی پترن.

کوتی کووتی زویرک

۲- رووهکئی سروشتی دهقرا زویرک: ئهف رووهکه ژ

جوړی گیایی کوته ل دهقرا زویرک و دهشتا دیاردبیست. ب تایبه تی پشتی باران بارینی ل دوماهییا وهرزی زقستانی و دهست پیکا وهرزی بهاری ژ قان رووهکا (کاری، کنگر، تۆلک، وهه می جوړیت گیایی).

زانباری:

هوی کیمبونا دارستانا ل کوردستانی دگه ریتته شه بۆ سی هویا: -

دار بهری

۱- ئه و دهستیت تیکدهر و سیاسه تا رژیما شه رخازا پیشترا عیراقی کاریگه ریا زۆر هه بوو بۆ لئاڤ برنا سامانی رووهکئی سروشتی، ژ بهر قن چهندی هه تا نوکه ئهف سامانی گرنگ نه شیایه قه ره بویا وان زیانا بکەت.

۲- کیم و زۆریا ریژا باران بارینی کۆ کاریگه ریه کا زۆرا کریه سهر رووهکئی خوړسک.

۳- برینا دارو بارا یا بی سنور ژلایی ههف وه لاتیان شه وسوتاندنا ژینگه می.

گرنګیا رووه کا خۆرسګ:

- ۱- ئهردی ژ رامالینی دیاریزیت.
- ۲- بۆ سوتنی ب کارتیت، بۆ خو گهرمکرنی و شیف لینانی.
- ۳- مفا ژ بهری هنده کا تیتته وەرگرتن چ بۆ خاړنی یان ژی بۆ دروستکرنا ده‌رمانا.
- ۴- بۆ درستکرنا کهل و په‌لیت ناف مالیی.
- ۵- دیمه‌نیت سروشتیت جوان ب ژینگه‌ها هه‌ریمی ددهت.

چالاکي:

دهمیت چینه سه‌یرانا پیتقیه پارێزگاری ل دارستانا بکه‌ین و چه‌قیت دارا نه‌شکینین و یاریا پینه‌که‌ین، ناگری ل بن نه‌که‌ین، چونکی دارستان سامانه‌کی نه‌ستیمانیه و هوکاری سهره‌کی جوان کرن و پاڤژ راگرتنا ژینگه‌ها کوردستانیته.

راهیان:

- ۱- ژ داریت دارستانی چ جوړیت کهل و په‌لیت ناف مالی تینه درست کرن.
- ۲- ناڅی بهری سی رووه‌کا بیژه کو تینه خاړن.
- ۳- ده‌می دچیه سه‌یرانی چه‌وا دی پارێزگاری ل دار و بارا که‌ی.
- ۴- هنده‌ک رووه‌کی کوردستانی هه‌می ده‌ما د که‌سکن، ناڅی دووا بنقیسه.

پشکا پینجی

سەروکانییت ئاڤی ل هەریما کوردستانی

کوردستان ژ لایین سەروکانییت ئاڤی یا دەوله‌مه‌نده، ژ بهر کوو جهی جوگرافیي هەریمی و بلند و نرمیا ئه‌ردی وی.

سەروکانییت ئاڤا کوردستانی ب سەر سی جوړا تیته دابه‌ش کرن:

۱- باران و به‌فر ۲- ئاڤا سەر ئه‌ردی ۳- ئاڤا بن ئه‌ردی

۱- باران و به‌فر

باران و به‌فر ب سەروکانیا سەره‌کیا سامانییت ئاڤی تیته هه‌ژمارتن وه‌کی (رویار و ده‌ریاچه و کانی) چونکی ل کوردستانی سالانه ل وه‌رزی ژښتانییدا باران و به‌فره‌کا ژۆر دباریت، و ل وه‌رزی پاییزی و به‌اریدا باران دباریت.

راهیان:

مفایی باران و به‌فر بارینی چیه؟

بو (مروث، مه‌رو مالات، کشتوکال، ئه‌ردی، ئاڤا ریار و چه‌م و بیروکانیا).

۲- ئاڤا سەر ئه‌ردی:-

کوردستان ب ئاڤا سەر ئه‌ردی یا ده‌وله‌مه‌نده، چونکی رویاری دیجله د ئاڤ هەریما کوردستانییدا دچیت، و هەر پینج لقییت وی د رژیینه سەر (خابور، زییی مه‌زن، زییی بچیک، روخانه (عوزیم) و سیروان (دیالا)، و ژبلی گه‌له‌ک سەروکانییت ل ده‌هریت جودا جوداییت هەریما کوردستانی.

بهنداڤا دوکان

گرنگترین پروژین ئافی ل هه‌رێما کوردستانی:

- ١- بهنداڤا (سکر) دوکان: ل سه‌ر زێیی بچیک یا درست کری ل پارێزگه‌ها سلێمانیی.
- ٢- بهنداڤا (سکر) ده‌ربه‌ندیخان: ل سه‌ر زێیی سیروان (دیالا) یا درست کری.
- ٣- بهنداڤا (سکر) هه‌مرین: ل سه‌ر زێیی سیروان (دیالا) ل پارێزگه‌ها دیالا یا درست کری.
- ٤- بهنداڤا دویز: ل سه‌ر زێیی بچویک ل پارێزگه‌ها که‌رکوکی یا دامه‌زرای.
- ٥- بهنداڤا (سکر) ئاسکی موسل: ل سه‌ر زێیی دیجله‌ ل پارێزگه‌ها نه‌ینه‌وا یا درست کری.

مفاییت به‌نداڤی (سکری):-

- ١- بۆ به‌ره‌م ئینانا ووزا کاره‌بی.
- ٢- بۆ گه‌شت و گوزارو سه‌یرانا.
- ٣- بۆ دویر ئیخستنا باژیرا ژ ترسا لافاوئی (فیچان).
- ٤- بۆ به‌نگاندنا ئافی و ب کار ئینانا وی بۆ ئاف دیریا کشتوکالی.

بهنداڤا ده‌ربه‌ندیخان

۳- ئافا بن ئەردى: ئەو ئافە يا كۆژ باران و بەفرا ھەلىاي كۆ دناڧ ئەردىدا دچىتە خار و ل وئىرى د بەنگىيىت و خردبىتە ڧە. و ب دوو رىكا تىتە سەر ئەردى، ب رىكەكا سىروشتى وەكى (كانىا و سەروكانىيا) يان ژى دەستپەردانا مەوڧى وەكى (بىر و كارىزا)

نەخشا سەروكانىيەت ئافىن

زانىارى:-

كىم بارىنا باران و بەفرى ل دەڧەرىت چىاي كارىگەريا زۆر يا ھەي ل سەر ئافا بن ئەردى چونكى ئەو دەرەزو شەڧىت سەر ئەردى ھەرىمى ئافەكا زۆر تىدا دچىتە خار و سامانى ئافا بن ئەردى پىك تىنىت.

راھىيان:

نیشانا (√) راست بۆ پەيڧىن راست و نیشانا (x) خەلەت بۆ پەيڧىن خەلەت داينى:

- ۱- ل كوردستانى سەروكانىيەت ئافا سەر ئەردى د كىمىن.
- ۲- بەنداڧا دوكان يا ل سەر زىيى مەزن درست كرى.
- ۳- درست كرنا بەنداڧا ب تنى بۆ مەرەما بەرھەم ئىنانا وزا كارەبى يە.
- ۴- زىيى رۆخانه (عۆزىم) د ناف ھەرىما كوردستانى دا دەرەكەڧىت.
- پ۲: ڧان ڧالائىيان پرىكەڧە.
- ۱- بەنداڧا دوويزل سەر زىيى ..... يا درست كرى.
- ۲- بارانى گىرنگيا زۆرا ھەي بۆ ..... ل وەرژى زڧستانى.
- ۳- بەنداڧا ..... ل سەر روىياري ديچلە يا درست كرى.
- ۴- سەروكانىيەت ئافا بن ئەردى و سەر ئەردى ژ ..... پەيدا دبىت.

چالاكى:

ل دەمى باران بارىنى ل وەرژى زڧستانى باژىرى تە توپشى چ گرفتا دبىت؟
بۆ پاراستنا ژىنگەھا تە. كار بکە دگەل ھەڧالەت خۆ بۆ دياركرنا كىم و كاسيا و ناستەنگا، ورىكا چارەسەر كرنى بۆ ببىنەڧە.

پشکا شہائی جوگرافیا مرؤقی ٹاکنجیٹ ھەریم و باژیریت گرنک

ٹاکنجی:

ٹاکنجیٹ ھەریم کوردستانی پتر ژ پینچ ملیون کەسانە، ل باژیر و باژیرکا و گوندیت پاریزگاییت (ھەرولیر، کەرکوک، دھوک و پارچەک ژ پاریزگەھا میسل و دیالا) د ٹاکنجینە.

ٹاکنجیٹ باژیرا ب کارو کاسبیا جودا جودا وەکی (بازرگانیی، پیشەسازیی، کاری دەستی، کار کرن ل دام و دەزگەھین میری) دەرژیلن.

باژیریت گرنک ل ھەریم کوردستانی ھەرولیر:

باژیرەکی میژوویی ب ناڤ و دەنگە و پایتەختی ھەریم کوردستانییە، ٹاکنجیٹ وی ژ ملیونەک کەسا پترە. د کەڤیتە دەشتەکا بەرفرەھ و ناڤەندا کارگیری و دام و دەزگەھین حکومەتا

ھەریم کوردستانییە، ب بازرگانیی و پیشەسازیی و بەروبوومی کشتوکالیی وەکی (گەنم و جەھ و ب خودان کرنا مەرومالاتی) ب ناڤ و دەنگە. ل ڤان سالیٹ دوماھی نەفتەکا زۆر لی ھاتیەدین کو پیگەھی ئابوویی ھەرولیر و کوردستانی گرنک کریە. گەلەک شینواریت میژوویی بیت لی ھەین وەکی قەلات و منارە و گری قالیچ ئاغای.

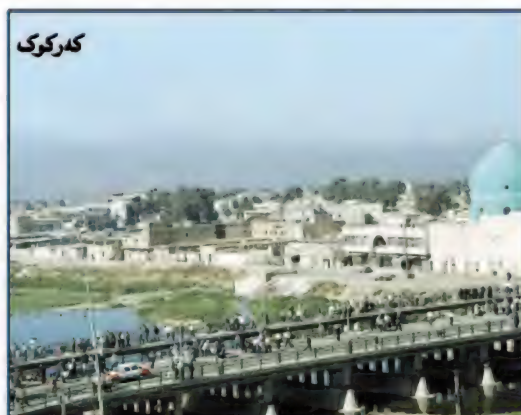
سلیمانی:-

بازیره‌کی گرنگی کوردستانییه، دکه‌قیده به‌شی رۆژه‌لاتا هه‌ریمی، هه‌ژمارا ئاکنجیت وی نزیکه میلیونه‌ک که‌سانه. ملبه‌نده‌کا گرنگا بازرگانیی و کشتوکالی و پیشه‌زایی و رۆشنیری و کارگرییه. ب کازاییت جودا جودا یا ب ناڤ و ده‌نگه و چه‌ندین کارگه‌هیت به‌ره‌م ئینانا چه‌مه‌نتویی بیت لی هه‌ین وه‌کی (کارگه‌ها چه‌مه‌نتوبا بازيان و تاسلوجه). و ب چه‌ندین ده‌شتیت ب مفا و ناڤ و ده‌نگ وه‌کی ده‌شتا شاره‌زوور و رانیه کو ب به‌ره‌م ئینانا تووتنی و گول به‌روژا فیتی جودا جودا بناڤ و ده‌نگه.

کەرکوک:

بازیره‌کی دیرینه و مەلبه‌نده‌کی ئابووری زۆر گرنکه، ده‌وله‌مه‌ندترین ده‌قرا به‌ره‌م ئینانا نه‌فت و گازا سروشتیه ل کوردستان و عیراقي، به‌هرا پتر ئاکنجیت وی کوردن. و دگهل وان تورکمان و عه‌ره‌ب و کلدو ئاشوری دژین. ده‌شتا چه‌مرین دکه‌قیده قی پارێزگه‌هی کو ده‌شته‌کا فره‌هو ب مفايه بو به‌ره‌م ئینانا گه‌نم و جه‌ه و به‌مبی،

دهۆك:

باژیڕه‌کی گرنه‌ و جهه‌کی جوگرافی‌ باش هه‌ی، ژ به‌ر کۆ یا ل نژیکی سنوری تورکیا یه‌ یا بۆیه‌ ده‌رگه‌ه‌ی هه‌ریمی و عیراق‌ یۆ بازرگانیی د گه‌ل وه‌لاتیت ده‌رقه‌، ب ده‌رقه‌ره‌ کا گه‌شتیاریی یا گرنه‌ تیتته‌ هه‌ژمارتن و سالانه‌ ژماره‌کا زوورا گه‌شتیارا سه‌رادانا وی دکه‌ن . ل ئالیی کشتوکالیی شه‌ ب به‌ره‌م ئینانا فیقیی هه‌می جوړ یا ب ناڤ وه‌نگه‌.

راهینان:

نیشانا (✓) راست بۆ په‌یشتین راست و نیشانا (x) خه‌له‌ت بۆ په‌یشتین خه‌له‌ت داہنی:

- ۱- حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی هاریکاریا ئاڤه‌دانکرنا گوندا یا دای.
  - ۲- باژیڕی که‌رکوک ب کانه‌زیی نه‌فتی یا ب ناڤ وه‌نگه‌.
  - ۳- ل سه‌رده‌می رژیمی به‌عس به‌هرا پتری ژ گوندان که‌فتنه‌ به‌ر هه‌رشا تیکدان.
  - ۴- باژیڕیت کوردستانی باژیڕی کرپن و فروتن به‌ره‌می کشتوکالیی خومالییه‌.
- پ: ۲: ڤان قالاتیا پرکه‌شه‌:
- ۱- ..... پایته‌ختی هه‌ریما کوردستانییه‌.
  - ۲- باژیڕی که‌رکوک یی ب ..... ده‌وله‌مه‌نده‌.
  - ۳- دهۆک دکه‌ڤیته‌ نزیکی سنوری ..... .
  - ۴- خه‌له‌بچه‌ دکه‌ڤیته‌ پارێزگه‌ها ..... و که‌ته‌ به‌ر هه‌رشا کیمیا بارانی، کۆژ لایی رژیمی په‌شترا عیراق‌ ب دژی گه‌لی کورد ب کار ئینابوو.

نەخشەی کارگێڕی عێراق

چالاکى:

شان باژێر ل سەر نەخشەی عێراقی دانێ.
(سلیمانی، کەرکوک، هەولێر، دهۆک، دیالا، میسل)

زانبارى:

ل پشتهی راپەرینا مهزنا گهلی کوردستانی ل
سالا ١٩٩١ ههڕیما کوردستانی ئاڵه‌دانی و
پیشکەفتنه‌کا زۆرب خۆشه‌ دیت ژدروست کرنا
ریک و بان و پرو باله‌خانه و ته‌لار و
ده‌زگه‌هێن خاندنی و نه‌خۆشخانه و ئاڵه‌دان کرنا
گوندان.

چالاکیلت ئابووری ییلت ئاکنجیلت هه‌ریما کوردستانی

ئیک/ کشتوکال:

ب کارئ سهره‌کیی ئاکنجیلت هه‌ریما کوردستانی تیته هه‌ژمارتن، و ل ده‌می باب و باپیرا ژئ هه‌ر ئه‌فه کارئ وان بوو، کوردستان مه‌لبه‌ندا ده‌رکه‌فتنا کارئ کشتوکالیی و ئاکنجی بوونا مرۆقی بوو. ئاڤ و هه‌وایی وئ یی خۆشه و ئه‌ردئ ب مفايی زۆره، (گوندي چهرمو) به‌لگه‌کا دیاره کۆ هه‌تا نوکه شینه‌واریت وئ ییلت ماین، و دکه‌قیته رۆژه‌ه‌لاتا پارێزگه‌ها که‌رکوکئ و هه‌ر ل ویری ئه‌ف کاره ل هه‌می جیهانی به‌لاڤ بووی.

کشتوکال فان به‌شا ب خۆفه دگريت:

۱- به‌روبوومی رووه‌کی:

ئاڤ و هه‌وایی کوردستانی و بلندی و نرمی و جوړئ ئه‌ردی و زووریا ئاڤا سهر ئه‌ردی وین ئه‌ردی وشه هه‌ره‌زایا مرۆقی کورد، هۆکارئ سهره‌کیی یه بو به‌ره‌م ئینانا هه‌می جوړیت به‌روبوومی ل هه‌ریما کوردستانی.

گرنگترین به‌روبوومیت کشتوکالی ته‌فه‌نه:

۱- ده‌خل و دان:

ا گه‌نم/ به‌ره‌مه‌کی زڤستانییه ل دوماهیا وه‌رزئ پاھیزی تیته چاندن، و ل دوماهیا هه‌یڤا گولانی و ده‌سپیکیا هه‌یڤا خزیرائی ده‌یته دورین.

چاندنا گه‌نم و جه‌هی ب شیوی (دیمی) یه‌کۆ پشت ب بارانی ده‌ستیت ل به‌هرا پتراده‌فه‌ریت کوردستانی، زۆری و کیمیا باران بارینئ کاریگه‌ریا هه‌ی ل سهر ریژا داها‌تا به‌روبوومی. ل سالیلت

(۲۰۰۹ - ۲۰۰۶) زیانه‌کا زۆر گه‌ه‌شته جوتیارا ژ ئه‌نجاما هه‌شکه سالیی کۆ ب شیویه‌کی ب ترس هه‌ریم ڤه‌گرتبوو.

ل هه‌ریما کوردستانی چه‌ندی جۆریت گه‌می تیته چاندنی وه‌کی (قه‌نده‌هاری، گولا ریت، مه‌کسپان، ئیتالی... هتد).

ب- جه‌ه/ هه‌رده‌م گه‌نم و جه‌ه دوو ناڤن پیکڤه‌تین، به‌ره‌مه‌کی زڤستانییه وه‌ک گه‌می ل

دوماهیا وهرزى پاهیزى د چین و دوماهیا وهرزى بهارى تیتته دورین. ئەو جیاوازی ل ناڤه را جەه ی و گەمى دا هە ی (جەه بەرگى ژی ژ کیم بارانیی دگرت و ل ئەردى بیخیر و سویرى شین دبت، خاړن و ئالیکا ئاژەلانه) و دچیتە ناڤ هندهک پیشەسازیا.

گەم

دورینه

راهیان:

پ ۱: بەرسقا ئان پسارا بده:

- ۱- خوارنا مەیا سەرەکی روژانه چیه؟
- ۲- مقاییت گەم و جەه ی چنه؟
- ۳- باشتین ئالیکا ئاژەلان چیه؟

پ ۲: ئان قالاتیا پرکه :

- ۱- گەم و جەه بەرەمەکی ..... ل دوماهیا وهرزى ..... د چین و ل دوماهیا وهرزى ..... دورین.
- ۲- چەندەها جۆریت گەمى ییت هەین وەک ..... و ..... و .....
- ۳- جەه ب خاړنەکا سەرەکی ..... تیتته دانان.

زانبارى:-

هەریما کوردستانی چەندین دەشتا ب خۆڤه دگرت وەکی (دەشتا حەمرین، شارەزوور، دەشتا هەولێرى، بیتوین، سندی ..... هتد.

ج- برنج : بهرهمه‌کی هاقینییه، پیتشیا ب پلێت گهرمی یێت بلند و ئافه‌کا زۆر هه‌ی. ب خارنه‌کا سه‌ره‌کیا ئاکنجیته‌ هه‌ریما کوردستانی و عێراقییه، چاندنا وی ل هه‌ریما کوردستانی ل بازیا و ئاکری و هه‌ری و چهن‌دین جه‌یت دی.

زه‌لیا گه‌فی شامی

د. گه‌نم شام: بهرهمه‌کی هاقینییه‌ ل هه‌می پارێزگه‌هێن کوردستانی ده‌یته‌ چاندن، دوو جورن (سپی وزه‌). ده‌یته‌ گه‌رستی خاڤ بو پیشه‌سازیاوونی رووه‌کی هه‌روه‌سا بو ئالیکا به‌له‌وه‌را و ئاژه‌لا ده‌یته‌ بکارئینان.

راهینان:

- ۱- گه‌نم شام دوو جوړن ..... و .....
- ۲- برنج پیتشیا ب ..... زۆر هه‌ی.
- ۳- ده‌قه‌ریته‌ چاندنا برنجی ل هه‌ریما کوردستانی د زۆرن وه‌کی ..... و .....
- ۴- ئالیکا ئاژه‌لا و په‌له‌وه‌را ب زۆری ل ..... و ..... تیته‌ درست کرن.

گه‌فه شامی

برنج

۲- کەسکاتی و فێقی:

۱- کەسکاتی: زوور گەرنگە بو مرووڤی ، ب خارنەکا سەرەکیا تێتە هەژمارتن ، کۆرۆژانە ل سەر سفرا نان خاری تێتە دانان.

کەسکاتی دوو جۆرن:

۱- کەسکاتی هاشینی: فەن بەرەمەما بخوڤە دگەرت کۆل وەرزی هاشینی دگەهن، وەکی (باجان سورکا، بامیا، خیار، کولند، فلفل....) هتد.

۲- کەسکاتی زفستانی: فەن بەرەمەما بخوڤە دگەرت کول وەرزی زفستانی دگەهن وەکی (شیلەم، شیلندر، کەلەم، قەرنەبیت و تفر و بەقل و....) هتد.

ب- فێقی / کوردستان هەر ژ کەفندا ب فێقی یاب ناف و دەنگە ، ب ناف و بانگترین فێقی هەرمی (تری، سیف، هژیر، هەنار ، هەرمی ، قەیس، خوڤ، حلیک .... هتد) فێقی کوردستانی ب زوری ل وەرزی هاشینی دگەهن. و ل وەرزی زفستانی پرتەقال و لیمو و نارنج و ترنجیش ل کوردستانی تێنە چاندن ب تایبەتی ل دەشتیت گەرمەسیر ل باژیری (خانقین و مەندلی).

چالاکی:-

ل وەرزی زفستانی بەرەمەمی هاشینی کەسکاتی وفیقی ل بازاری ب دەست دگەفن.

مامۆستایین رێزدار:- هۆیت فێ گورانی و مفایق خانیت پلاستیکی د کشتوکال کرنیدا بۆ قوتابیا روونکەفە.

۳- ئەو بەرھەمىت چە ناف پىشەسازىدا:

ھىندەك بەرھەمىت كىشتوكالى يىت ھەين مەرۆڭ نەشىت يەكسەر مفايى رى وەرگىت. بەلى پىشتى ئەو دچىتە ناف پىشەسازى، قىجا دىتە مفادار. وەكى قان بەرھەمان يى ل خارى:
۱- تويتن بەرھەمەكى ھاقىنىيە ل ھەرىما كوردستانى تىتە چاندن، ب پلا ئىكى ل پارىزگەھا
سلىمانىي ل دەقەرەيت (بىتوین و پىشەر) تىتە چاندن، ل ھەولیرى ل دەقەرەيت رەواندزو
ھەرىرى، ل دەقەرا چىايىت پارىزگەھا دھۆك رى تىتە چاندن.

راھىيان:

۱- مفايى ئابوورىي تىتنى چىيە؟

۲- زىانىت جگەرەكىشانى چە؟

۳- گرنگىرەن دەقەرا بەرھەم ئىنانا تىتنى ل

ھەرىما كوردستانى د كەقىتە كىرى؟

ل سالا (۲۰۰۰) زايىنى و بەرەف ژوور
كىشتوكالى تىتنى ل ھەرىمى رۆلى ئابوورىي گرنگ
نەمايە، چونكى كارگەھىت درست كرنا جگارا
گروتىنا بەرھەم ئىنانى يا كىم بووى، بازىرگانىا
ھنارتنا دەرەقەرى ئاسانكارىيت پىتقى بو ناهىيە
كرن.

ب/ پەمبى:-

بەرھەمەكى ھاقىنىيە، گرنگىيەكا زۆرا ھەي، ل پىشەسازىا رىستن و چىنىيدا ب كار دىت،
نافكا وىژى تىتە گىشتىن و روونى رووەكى رى دەرەتەخن. دار و بەلگىت وىژى دىنە ئالىك بو
مەرۇمالاتى. پارىزگەھا كەرەككى ب بەرھەم ئىنانا پەمبى يا ب ناف و بانگە.

باشترىن جوړىت پەمبى: پەمبى سىپى و داف درىژ، ل دەقەرەيت گەرم تىتە چاندن.

ج/ گول بهرۆژ:-

به رهه مه کێ هاقینه، ب زۆری ل دهشتی بیتوین و پشدهر و دهقه ریت دی بیت چیا یی ل هه ریمما کوردستانی تیته چاندن. گرنگیا گوله بهرۆژای ل پیشه سازیا روونی رووه کی ب کارتیت و پاشماویتی وی وهک ئالیک بو مهرومالاتی مفا ژێ تیته وەرگرتن.

زانیاری:

گوله بهرۆژه: بههرا پترێ ژ به رهه مه وی بو دهرقه ی هه ریمم دچیت، چونکی کارگه هیت دروست کرنا دوهنی ل هه ریمما کوردستانی نینه.

د. کونجی:-

به رهه مه کێ هاقینه، بو گه لهک مه به ستا ب کارتیت (بو خاړنێ، بو دروست کرنا شرینیا و ده رینانا روونی رووه کی و ته حینی.... هتد).

٤- به رهه میت ئالیک:-

وینجه و سپه ره ئالیکیت که سکن بو مهرومالاتی، ب هشک کری د ده نه مهرومالاتی، ل دهقه ریت به رئاڤ تیته چاندن، ب تایبه تی ل دهو رو به ریت باژیرا. ژ بلی قانه (جهه) ژێ وهک ئالیک ب کارتیت.

ئالیکا سروشتی

دوو- سامانا ئاژه‌لن

ئەو ئاژه‌لن ل ھەریمما کوردستانی تیتە ب خودان کرنی:

وینن کەرئ پەزی (مەر)

۱- پەز(مەر):- ژ ئاژه‌لن گرنگیت ھەریمما کوردستانی، پەزی کوردی ب رەنگی سپی و ھریا درێژ و یئ ھاتیە نیاسین، مفا ژ شیرئ وئ تیتە وەرگرتن و دکەنە چەندین جۆریت بەرھەمی وەکی (ماست و پەنیر ....ھتد) مفا ژ گوشت و ھریا وئ ژئ تیتە وەرگرتن دەشتیت ھەولێر و ھەمرین و دەقەریت سلیمانی و دھۆک بۆ ب خودان کرنا پەزی یئ ب ناف و دەنگە.

۲- بزن:

ئاژه‌لەکە دشت ل دەشت و چیا و جەن چەریناکیم گیا لی بژیت. چونکی شیانی ھاتن و چوونا ب لەز یا ھەمی و خوارنا خۆ پەیدات کەت. بەرگریا نەخۆشیا دکەت، مفا ژ شیر و گوشت و موی وئ تیتە وەرگرتن.

۳- چیل:

چیل ژ وان ئاژه‌لەنە مفا ژ شیر و گوشت و پیستی وئ تیتە وەرگرتن. ھەریمما کوردستانی جەھکی باشە بۆ خودان کرنا چیل، ب تایبەتی ل دەشت و نھالیت دەقەریت چیای، چونکی یا پرە ژ گزۆگیای یە.

راھبەن:

پ ۱: فان فالآتیا پرکە :

- ۱- جەھى مفايى زۆرى ھەى بۆ ..... و ..... ب کار تىت.
- ۲- گەنم شام ل دەمى چاندنى بەرھەمەكى ..... .
- ۳- پارىزگەھا ..... ب پلا ئىكى تىت ل چاندنا تىتنى.
- ۴- ئازەلى ..... د شىت ل دەشت و چىا يريت.
- ۵- مەر ئازەلەكى مفادارە، مفا ژ ..... و ..... تىتە وەرگرتن.
- ۶- کونجى ل پىشەسازيا دەرئىنانا ..... و ..... پشکدار دبىت.

پ ۲: نىشانان (✓) راست بۆ پەيڭن راست و نىشانان (x) خەلەت بۆ پەيڭن خەلەت دابنى:

- ۱- کشتوکال بۆ جارا ئىكى ل کوردستانى پەيدا بوو.
- ۲- گول بەرۆژل زورترین دەقەرئىت ھەرىمى تىتە چاندن.
- ۳- تويتن بۆ درست کرنا جگارا ب کارتيت.
- ۴- تويتن و پىشەسازيا رسن و چىنىندا پشکدار دبىت.
- ۵- گژوگىايى (وينجە و سىپەرە) ب ھشک کرى ژى د دەنە ئازەلا.
- ۶- چىل ژ بەرەلەلەف ترين ئازەلەيت ھەرىما کوردستانىيە.
- ۷- برنج بەرھەمەكى زڭستانىيە.

دووهم - دهرامهتې كانزاو پيشه سازيې ل هدرېما كوردستانې

۱- ساماني كانزا: هدرېما كوردستانې ل ټاليې هه بوونا دهرامهتې كانزايا يا دهوله مهنده و گه له ك جوړيت كانزايا يېت تېدا هين. هندهك ژوان مفايي ژي وهرگرتي و نوكه ب كارتيت، ههندهكيت ديتر ژي مفا ژي نه هاتيه وهرگرتن، چونكي هه تا نوكه نه هاتينه دهرئينان.

گرنگترين سامانيت كانزايا ل هدرېما كوردستانې نه فنده:

- ۱- نهفت/ هدر ژ زوي ل هدرېما كوردستانې يا هاتيه ديتن و نياسين، ل سالا (۱۹۲۷ز) ل بابا گورگور ل باژيري كركوكي دهست ب دهرئينانا وي كړيوو بؤ مهبستا بازرگانيي.
- كيلگه هيت نهفتا هدرمي پيكهاتيه ژ :
- ۱- كيلگه هيت (بابه گورگور، بای حسدن، جه مهور) ل پاريزگه ها كركوك.
- ۲- كيلگه هيت (عين زاله، به تمه) ل پاريزگه ها نهينه وا.
- ۳- كيلگه ها (نهفت خانه) ل خانقين.
- ۴- كيلگه هي (شيواشوك) له تهفته قتي، ل پاريزگه ها هه وليري.
- ۵- كيلگه ها (تاوكي) ل زاخو، ل پاريزگه ها دهوكي.

نخشه يا نفتي و سامانيت سړوكتي

زانباری:-

رۆتی و یستگا کارهبا پیرداود (ههولێر)

ل سه‌رده‌می حکومه‌تا هه‌ریمی پشکنین و گه‌ریان یا به‌رده‌وامه‌ بو دیتن و ده‌رئینانا نه‌فتی، ل هه‌ریمی شیاینه نه‌فتی ده‌رییخن ل کیلگیت (شیواشووک ل ته‌فته‌قی) و (تاوکێ ل زاخو). ل ۲۰۰۹ / ۶ / ۱ ده‌ست پیکرب هه‌ارتنا نه‌فتی ل ریکا بوری نه‌فتا عیراقتی. ژ بلی کو به‌ری بناغی یی هاتیه دانان بو چه‌ند پالاقه‌هیت نه‌فتی ل (بازیان، خه‌بات) نه‌گه‌ر ته‌مام ببن دی شین پیتقییت هه‌ریمی ل سوتنه‌می دابین بکه‌ن.

ب. گازا سروشتی(غاز):-

ل ده‌قه‌ریت نه‌فتی یا هه‌ی و د گه‌ل نه‌فتی ده‌رتیخن. نه‌فه و ژ بلی کو ل هه‌ندک چالیت تایبه‌ت ب گازا سروشتی ل هه‌ریما کوردستانی یا هه‌ی.

زانباری:-

پروژئی هه‌ارتنا گازا سروشتیا کوردستانی بو ده‌رقه‌ یا ل به‌ر به‌حسا بو وه‌لاتیت ئه‌وروپا ب ریکا تورکیا، کو پیگه‌هی ئابووری و رامیاریی هه‌ریما کوردستانی مه‌زن دکه‌ت.

زانباری:-

ب هه‌ولیت حکومه‌تا هه‌ریمی نوکه‌ کار ل پروژه‌کی گرنه‌گ یی تیته‌ کرن. ل ده‌قه‌را چه‌مچه‌مال بو ده‌رئینانا گازا سروشتی، و گاز ب ریکا بوری دی هیته‌ قه‌گه‌هاسن بو ویستگیت به‌ره‌م ئینانا کاره‌با گه‌رم (۵۰۰) میگاواتا پیرداود ل هه‌ولێر و (۷۵۰) میگاواتا ل چه‌مچه‌مال.

راهیان:

نیشانا (✓) راست بو په‌یقین راست و نیشانا (x) خه‌لدت بو په‌یقین خه‌لدت دابنی:

- ۱- ل هه‌ریما کوردستانی ده‌رامه‌تی کانزا یی زۆره‌.
- ۲- نه‌فت کانزایه‌کی گرنه‌گ.
- ۳- ویستگا کاره‌با (۵۰۰ میگاواتا) پیرداود گازا سروشتی ژ چالیت گازی ل چه‌مچه‌مال بو تیت.
- ۴- به‌ره‌م ئینانا کیلگا (تاوکێ) ل زاخوژ ده‌سکه‌فتیت حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانییه‌.
- ۵- کیلگیت نه‌فتا بابه‌گورگور دکه‌فنه‌ پارێزگه‌ها نه‌ینه‌وا.
- ۶- ویستگا کاره‌با (۷۵۰ میگاوات) دکه‌قیته‌ چه‌مچه‌مال.

٢- پيشه‌سازى ل هه‌ريما كوردستانى

پيشه‌سازى:- پيڤهاتيه ژ گوهرينا كه‌رستين (خاڤ) بو كهل و په‌ليت دروست كرى. تاكنجيت هه‌ريما كوردستانى هه‌ر ژ كه‌ڤن مژبلى كاريت ده‌ستى ييت هه‌مى ره‌نگ بووينه بو په‌يداكرنا پيڤتڤييت ژيانا رۆژانه، وه‌كى كارى ته‌ڤنى (بو دروستكرنا مه‌حفير و به‌رك و راييخت دى...هتد)، كارى دروستكرنا و پيلاڤا-جلك و به‌رگا.

پالاڤكه‌ها خورماله ل هه‌وليرى

و گوسك و سيراميك و گه‌له‌ك تشيت دى. به‌لى ئه‌ڤرۆ ئه‌و پيشكه‌فتنا مه‌زنا پيشه‌سازى كۆل جيهانيدا دروست بووى، هه‌ريما كوردستانى هه‌تا راده‌يه‌كنى يا لى بى به‌هره. ژ بلى كۆهنده‌ك كارگه‌هيت بچويك نه‌بن ئه‌وين كۆل باژيتريت كوردستانيدا هه‌ين، ئه‌وژى ڤه‌دگه‌ريت بو هه‌لسوكه‌فتيت رۆژيما كه‌ڤنا عيراقى كۆئف هه‌ريمه‌ها تبه‌وو فه‌راموش (بى بار) كرن ل گه‌شه‌پيدانا پيشه‌سازى.

چالاكى:-

(چه‌وا دى شين پيشه‌سازى ل هه‌ريما كوردستانى پيش بيخين؟)
مامۆستايى ريزدار: هه‌ڤكاريا قوتابيا بكه بو ده‌ست نيشان كرنا ريكيڤن پيشيڤختنا پيشه‌سازى ل هه‌ريما كوردستانى.

راهبنان:

١- بوچى كوردستان ب پاشكه‌فتى تيته هه‌رمارتن ژلايى پيشه‌سازيڤه‌؟

٢- چ كاره‌كى ده‌ستى ل كوردستانى يى ب ناڤ و بانگ بوو؟

زانبارى:-

گرنه‌گرتين ده‌زگه‌هين پيشه‌سازى ل هه‌ريما كوردستانى پيڤهاتيه ژ:
١- كارگه‌ها چيمه‌نتوبا تاسلوجه و بازبان ل سليمانى و له‌يلان ل كه‌ركوكى.

٢- پيشه‌سازيا پالاڤتتا نه‌فتى ل كه‌ركوكى.

٣- كارگه‌ها جل و به‌رگيت حازر ل سليمانى و دهوكى.

٤- كارگه‌ها ئاماده‌كرنا ڤه‌خارنيت گازی ل هه‌وليرى.

٥- كارگه‌ها رستن و چينى ل كه‌ركوك و كفري.

٦- كارگه‌ها به‌رى مه‌رمه‌ر ل هه‌وليرى و سليمانى.

٧- كارگه‌ها گيچى و خشتا ل هه‌وليرى و سليمانى.

٨- كارگه‌ها ئاسنى ل هه‌وليرى.

٩- كارگه‌ها ئاڤا كانزايى ل هه‌وليرى، سليمانى، دهوكى.

كارى ده‌ستى

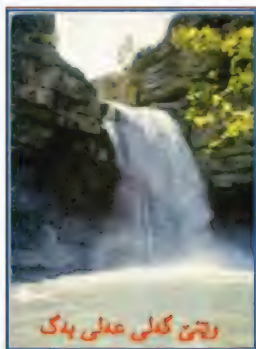
گذشت و سدهیران

ثاڻ و ههوا و سروشتي ههريما كوردستاني ژ ديمه نئي سهرنج راکيشه، چا ودؤل و کاني و سويلاف وجهيت ئاييني و شينوارا هوکاريٽ سهره کينه کو ههريم کريه ده قهره کا گهشتياريا گرنگ بو ئاکنجيت ههريمي ب تايبهت ويٽ عيراقى وده رفه ب گشتي، کو سالانه گهشتيار ژ ههمي لايه کي وولاتي سهره دهن. دا دهمه کي خوش بپورين، چه ندين هافنگهه و جهيت تايهت يو ل کوردستاني ههين.

نه‌خشا گه‌شتیاری ل هدرهما کوردستان

ده فەرین گهشت و سدی رانا ل هدریم ب فی شتیوی خاری تیتیه
دابه شکر:

وہابی گدلی عدلی ہدی

نئی / ہافینگہ

- ۱- هافینگه هیئن پاریزگه ها هه ولیئری: (شه قلاوه، گه لی عه لی بهگ، بیخال، چون دیان... هتد).
- ۲- هافینگه هیئن پاریزگه ها سلیمانیی: (سه رجنار، دوکان،

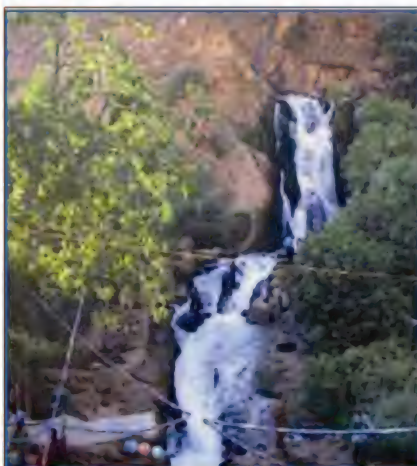

سەرچنار

ددره نندیخان، ئەحمەداو، تەویله، بیاره، قەرەداغ و ئەزمەر....هتد).

۳- هافینگههین پارێزگهها دهۆکی: (سهرسنگ، سیاره تیکا، زاویته، سۆلاڤ، ئاشاوا ئینیشکی، شرانش، سیپه....هتد).

نەحمەدە ناوا (سلیمانی)

هافینههناوا سۆلاڤ

دوو/ جهیت کەڤنار:

کەلا و منارا ههولبیری، (شکەفتا شانەدەر و شکەفتا هزارمبیرد، کۆ پاشماویتی مروۆفی نیاندرتال یی لی هاتینه دیتن)، کەلا شیروانه ل کەلار و شینهواریت خەنس ل شیخان و گوندی (جەرمۆ) ل چەمچەمال و شینهواریت بەکراوه ل حەلەبچه و ب دەهان شینهواریت دی هەرتما کوردستانی یا کرێه دەقەرەکاگەشتیاری.

هاتزاد (پیرمام)

کەلا شیروانه

س/ جهیت ئایینی:-

ل کوردستانی گه لهک مه زاریت مروث چاکا و پهرستگهه و جهیت ئایینیت جودا جودا بیت ههین، ههف وهلاتی سه ده دانا وان دکهن، وهکی مزگه فتا مه زنا سلیمانیی (کاک نه حمه دی شیخ)، مه زاری بریفکا ل دهوکی، پهرستگه ها (لالش) و (شیخ ئادی) ل شیخان کو جهه کی پیروزی ئیزیدیانه. (دیر مارمه تی) ل چیا یی مه قلیبی، (دیرا ره بن بویه) ل شه قلاوی، (مه زاری مریه مانی ل عه نکاوا) و (دانیال پیغه مبه ر) ل که رکوک و (پیرا شالیار) ل هه ورامان و چه ندین جهیت دی.

راهیان:

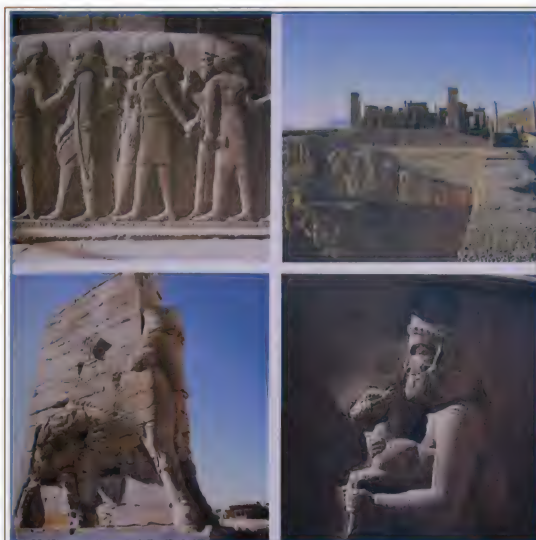
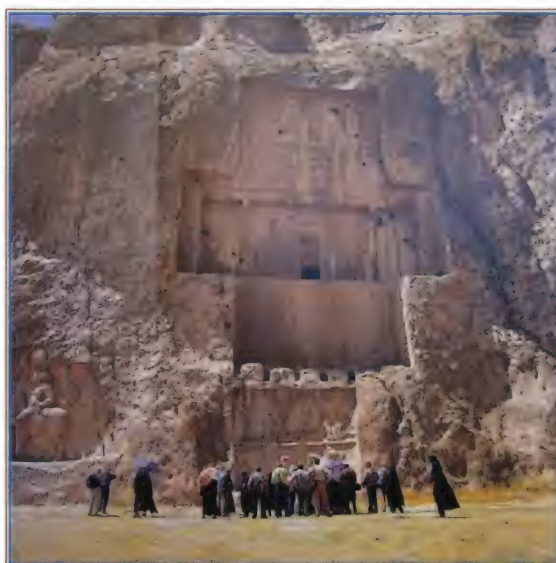
- نیشانا (✓) راست بۆ پیدیئین راست و نیشانا (x) خه لته بۆ پیدیئین خه لته دا بنی:
- ۱- ب تنی ئاف و ههوا و سروشتی کوردستانی هوکاریت سه ده کینه بۆ هاتنا گه شتیارا.
- ۲- شه قلاوه جهه کی گه شتیاریی گرنگه ژ ئالیی ها قینه هه وارو جهیت ئایینی.
- ۳- لالش پهرستگه ها پیروزا ئیزیدیانه.
- ۴- پیکه اتا سروشت و جهیت که قنار و جهیت ئایینی ل هه رێما کوردستانی وه کریه کو گه شت و سه یران لی بهینه کرنی.

میژوویا کهئن و نائنجی

میزوویا کەڤن و ناڤنجی

میزوو: تۆمارا سەرھاتییت مرۆڤایەتییە ل
سەردەمی کەڤن، بەحسێ رویدانییت بەرێ دگەت.

قویناغییت

میزوویا کەڤن بەری زاینی
میزوویا ناڤنجی پشتی زاینی
میزوویا نوی سەردەمی ئیسلامی
میزوویا ھاودەم پشتی شەری
جیھانی یی دووی تا ئەڤروو

بشکا ئىككى مىژوويا كوردستانا دىرىن

۱- كوردستانا دىرىن:

عيراق و بهرا پترى ژ كوردستانى دكه قندا ب ميزوپوتاميا (دولا دووزى) هاتىوو نياسين چۆنكى هەردووروييارىت دىجلە و فورات د ناكدا دبوورن و زەقييت وى ئاقىدەن وىوونە سەروكانيا ژيانى و ئاكنجى بوونا مرۆقى و بنیات دانا كەقنترين شارستانىه تى ل مىژوويا مرۆفایه تىي.

باکور و رۆژهلاتا چه می میزوپوتامیا (کوردستان) ب لاندکا شارستانیا تیتته ههژمارتن، چونکی مرقۆق دهستیپکی دئهشکهفت و بناریت زنجیرا چیا یی زاگروس بیت ژین، بو ژیا نا رۆژانه پشته خۆ یا ب سروشتی گریډای، دان و بهری دارا خرڤهت کر و بو خارنی بکار دئینا. رافا ئاژهلێ کیشی دکر، گوشتی وی یی خاری و پیستی وی یی کره بهرخۆ، ژ بو خۆ پاراستنی ژ سههما زقستانی و گهرما هافینی و مهترسیا ئاژهلێ درندانه قهستا شکهفتا یاکری. پیچ پیچه گوهرین ب سهه ژیا نا ویدا دهاتن، ناگری پهیدا کر و بکارئینا بو ژیا نا خۆ یا رۆژانه .

دیکهلی مرقۆقا کهفتن

ههه ئهف مرقۆقه پیچ پیچه هاتنه خار بهرف گرو دهشت و کهناریت رویبارا .

ئامیر و کهل و پهل و کهرستین جودا جودا ژ بهرا دروست کرن و بو رافق و کاریت رۆژانه ب کار دئینان، پشته وی ئاژهلێ کیشی یی کههی کری، ب تایبهتی (سه) بو زیرهقانی یی ب کار ئینای، قیجا فییری کشتوکال بوون و چهند جوړیت دانی بهرهم ئینان و چهند گوند و باژیر و پههستگهه ئاهاکرن و گرنگی ب شارستانییهتی دا، نمونیت زۆر ژێ ل فنی لایهنی ل کوردستانی مهییت ههین، یا ژ هههیا گرنگتر گوندی جهرموویه کو دگهڤهتته نزیک

بارټيرې چمچه مال دهمې مروقي کشتوکال کړی و ټاکنجی بووی و ټاژهل کههی کړن.
 نمونه کا دیرې کول سالا (۱۹۸۵) ژ لایې نیمه کا پوله ندی شه ل باشوورې بارټيرې دهوکی
 گوندې (نهمرکې) دیته شه، کو میژوویا وی بو سالیټ (۸۵۰۰) بهری زایینې دگه ریته شه.
 ل نزیک بارټيرې نامه دې (دیاربهره کر) گوندې (گویه لکی ته په) دیته شه کو میژوویا وی
 شه دگهرت بو (۹۸۰۰ - ۸۵۰۰ بهری زایینې).
 ههر وهسا شکه فتا خانزاد ل هریری کو ب پیگه هی مروقي کهفن هاته نیاسین ل بهری
 (۱۰) هزار سالا وپتر.

راهیان:

مروقي دهست پیکې راقا ټاژه لیت کیشی دکر داکو فان مفایا ژئ وهرگیت:

- ۱
- ۲
- ۳

چالاکي

ب دیتنا ته ټاگری گورانکاریه کا گرنګ بوو د میژوویدا، چونکی ټاگری مفایه کی زور هه بوو، کو
 نه شه نه:

- ۱
- ۲
- ۳

۲- شینه واریت که قن ل کوردستانی

ئه گهر بیت و گهر یانه کئی د ناڤ کوردستانی دا بکهین دئی بینین یا پره ل شینوار و پاشماوین که قن وهکی شکفت و گروکهل وشویر و پره و دیمه نیت کولای ل سهر بهراو چیا و .... هتد، ئه قه ب گشتی شارستانییه تا باب و باپیرا نیشاددهت، کو د نیقا قان شینه وارادا ههستیک به ندین مروڤ و ئازهل و پاشماوین گهنم و جهه و کهرسته و ئامیرین جودا جودایت راقی و کشتوکالی و کاریت روژانه بیت ناڤ مالا دیتن، کو ئه قه ژی ریک خوشکهره بو چهوانیا ژيانا روژانه و شارازیی و لیها تووی و هوستاییتیا باب و باپیریت مه.

هندهک ل شینه واریت دیرنیت کوردستانی:

۱- شکفتا شاندهر :-

ئه ف شکفته دکه قیته باکورئ ههولیرئ ل قهزا میترگه سوورئ، ل بهشی خاری یی چیا یی برادوست ل سهر زییی مهزن. د قئ شکفتیدا ههستیک به ندیت مروڤ نیاندرتال بیت دیتن، کو د ناڤ وان ههستیکادا ههستیکیت زاروکه کئ ساقابوون، میژوو یا وی قه دگهریت بو (۷۵۰۰ - ۴۵۰۰ ساله بهری زایینئ) کو مروڤ تیدا هاتبوو قه شارتن. د گهل چهن دین کهرسته و ئامیرین کشتوکالی.

مروڤ نیاندرتال که قنترین جوړ مروڤیه. ژ بهر هندئ ب قئ ناڤی کر، چونکی بو جارا ئیکئ پاشماوین ههستیکین قئ مروڤی ل نهالا نیاندرتال ل ئه مانیا هاتینه دیتن

شکفتا هزارمیرد

شکفتا شانمیرد

ب. شکفتا هزارمیرد:-

ئەف شکەفتە دکەڤیتە دویریا (۱۳) کم ل باشووری رۆژئاڤایا باژیری سلیمانی، ل دەهمە نا چیا ی بەرانان، کۆژبلی قی شکەفتی حەفت شکەفتیت دی ییت هەین، شکەفتە ک ژ وان شکەفتا چەندین کەرستە و ئامیڕین بەر ییت ب بەها و هەستیکی ن مەرۆقی نیاندرتالی هاتیتنە دیتن.

ج. شینواری نوزی:-

ئیکە ژ وان شینواریت دیرینیت کوردستانی کۆ دکەڤیتە باشووری رۆژئاڤایا باژیری کەرکوک و نەوب (یورغان تەپە) تیتە نیاسین، کۆ پاشماویتی چەندین سەردەمیت جودا جوداییت میژوویا کەفن ییت لی هاتینە دیتن، ب تایبەتی هوریه کان (خووریه کان) کۆ گەلەکی کەفنی کوردستانا دیرین بوون و پشتی هنگی دەولەتە ک دامەزراند ب ناڤی دەولەتا میتانی.

دەقەتی چەند کەل و پەلەن ل شینەوارا

پشکا دووی

نه ته وهییت دیرینیت کوردستانی

ل کوردستانا دیرین کۆ زنجیریا چیا ییت زاگروس و رۆژهه لات و باکووری میزوپوتامیا قه دگرت، چهن دین گهل و نه ته وه ییت لی ژیان کوب باب و باپیرییت کورداتی نه نیاسین و ژقان گهل و نه ته وان: - (سویاری، لولولی، گوتی، کاشی، میدی و کاردوخی ...) و نه قه ل خاری ب کورتی دی ئامارژ ب هنده کا کهین: -

۱- لولولی :- ئیکن ژ نه ته وین هه ره دیرین ل کوردستانی کۆ زیدده تر ل ده قهرییت نه قهرییت پارێزگه ها سلیمانیی ییت ئاکنجی بوون. ده قهرییت وان چهند جارا توشی ته ماعکاریا نه که دیا بوون هه تا کۆ ب سه روکاتیا (نه رام سین) شیا یین ب سه رکه قن ب سه ر لولویه کان.

نه ف سه رکه قتنه ل سه ر میله کی به ری دوو میته ر بلند تو مارکری ل ده ره ندا گاور ل چیا ی قه رداغ . نه ف میله کۆ ب میلی سه رکه قتنی تیته نیاسین، نوکه ل موزه خانا لو قه ر ل پاریس ل وه لاتی فره نسا یی هاتی هه پاراستن.

به لی زۆر پی نه چوو لولولی خو ریکه خسته قه و ل ژیر سه روکاتیا شاه (ئانو بانینی) شیا ی ب سه رکه قن ب سه ر نه که دیه کان.

وتنه هه لکه ندی ها و دسا لزلایان

لولولی هوستا و شه ره دزاییت کاری په یکه رسازی و دارتاشیی و هونه ری ئا قاهیا بوون. ۲- گوتی :- نه قه ژی ژ نه ته وین دیرینیت دی ییت کوردستانی بوون، کۆ زیدده تر ل نا شه را

زییی بچویک و زییی سیرواندا دژیان:

(ته ریخا) با لایا که رکوکی

پایته ختی وان ب نا قی (ئارابخا) بوو، کۆ با ژیری که رکوکی یه نوکه. ده قهرییت وان ژی چهند جارا توشی په لامار و ته ماعکاریا نه که دیا بوو، به لی نه قه شیا ی به رسینگ و وان بگرن و شیا ی ده و له تا نه که دی تیکه بدن. بو ماوه ی زیدده تر ژ سه د سالا ده ستی خو ب سه ر وه لاتی سومه ر و نه که د (باشوری میزوپوتامیا) بگرن و ل وی ده می (۲۱) بیست و ئیک پاشایا فه رمان ره وایی لی کریه.

۳- کاشی :-

وټنې عهقرقوف

ئەقە ژى ژ نه ته وټن ډيرينين
کورستانى بوون کول دهقریت ئەقر
يیت کهرمه ن شاه و لورستانى ل
روژه لاتا کوردستانى دژيان، پشتى
هنگى بهرف دهشتيت روژه لاتا
ديجله شووربينه قه. بو ماوى زیده تر ژ
چار سەد سالا دهستى خو ب سەر
وهلاتى بابلدا گرت و دهوله ته کا مهزن
دامه زانند کو د ميژوو ييدا ب
(کاردونباش) تپته نياسين.

پايته خته كى نوى درست كر كونوكه پاشماوټ وى يى ل (عهقرقوف) ل باكوړى روژناقايا
باژيړى به غدا، و ژ گرنگترين شينه واريت ل پاش وان ماين زهقورهيه. ئەقە ژى هوستايى و
شه هره زايى و ليها تيا وان بو مه دياردكه ت ژ ئاليى هونه رى ئافاكرنى و كارى دارتراشينى،
چونكى ديواريت وان ب رهنگا هاتبوونه نهخشاندين.

۴- ميدى :-

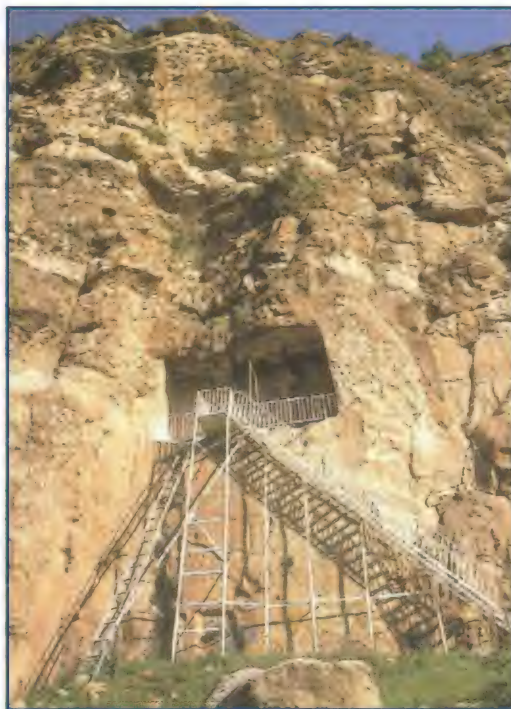
وټنېهكا شارستانى به تيا مېديان

ميديه كان حه تا ماوه كى دريژ
هەر ل سەر شيوى هوزو تيريت
بچويك بچويك دژين، بهلى ل
دهوروبه ريت سالتيت (۷۰۰ پيشى
زاينى) ئيك ژ سهركرديت وان كو
ناقى وى (دياكو) بوو شيا وان
ريک بيخيت و دهوله ته کا ب هيز
دامه زرينيت و باژيړى ئەكه تانا
(هه مه دانا نهو) بكه ته پايته ختى
وى دهوله تى.

ميدى بو ماوه كى دريژ توشى
هېرش و په لاماريت ئاشووريا بوون
كو دقايا وى دهقرى داگيربكه ن.

ئەوویو ماوەکان ب سەرۆکاتیا کە ی خسرو (کیاکسار) ب هه‌ڤه‌یهانی دگهل کلدانیت بابل، هه‌ردوولا ل ساللا (٦١٢ به‌ری زاینی) هێرش کره‌ سهر (نهینه‌وا) پایته‌ختی ئاشووریا و کۆتایی ب ده‌وله‌تا وان ئینا.

سنوریت ده‌وله‌تا میدیا ل سه‌رده‌می کە ی خسرو ی هه‌می کوردستان فه‌دگرت، ئەڤه‌ ودگهل ده‌ڤه‌رت ده‌رو به‌رت و ی ژێ.

دیده‌نی شکافته‌تا قزقاپان

راهیان :

۱- فان قالایان بیه یقینت گونجای یریکه:

1- ژوان گهل و نه ته وین کۆل کوردستانی د ژین ..... و ..... و ..... و ..... و ..... و .....

ب- دهوله تا میتانی ژ لایي گهلي ..... ددهم زرابوو.

خ- کاشیادهوله ته کا مه زن دامه زراند کو د میژوویدا ب ..... هاتبوو نیاسین.

٢- کوردستانا دێرین کێری ڤه دگرت؟

۳- د گهل ماموستايې خو و ژ بهر گزنگيا ددوله تا ميديا و ميژوويا گه له كوردانوستاندا بكه.

٤- سى دهوله تىت كه قنيت كوردستانا ديڤرين بزميره.

پشکا سیی عیراق ل چاخلیت که قندا

نفتو هیئت دیرینیت عیراقی:

۱- سومه ری :-

ئیک ژ نه ته وهیئت دیرینن کۆل باشوورئ نهالا میزوپوتامیا د ئاکنجی بوون، ل سهر ههر دوو که ناریت دیجله و فورات گوندو پاژیر و په رستگه ه درست کرن. کارئ کشتوکالی دکر، بازرگانی دگهل نه ته وین هه قسودا دکر، چه ندین ده سکه فتیت شارستانیئت گرنه ب ده ست خوڤه ئینابوون ژ کانزا و چیکرنا ئاڤاهیا و کارئ درستکرنا خه زه فا وهکی زه قوره و درستکرنا موهر (ختم)، دتینا که قنترین نفیسینی ل ده و روبه ریت سالیئت (۳۲۰۰ پ.ز) کۆب خه تی میخی (مسماری) هاتیوو نیاسین، ئەو نفیسینه بۆب جه ئینانا کاروباریت رۆژانه ب کار دئینا.

پهیکری نهرام سین

۲- نه که دی :-

ب که قنترین ئەو نه ته وین سامی تینه هه ژمارتن کۆل نیمچا دوورگه ها عه ره بی کۆج کری بۆ باشوورئ میزوپوتامیا، پشتی هنگی دهوله ته کا ب هیز و ب سه روکاتیا (سه رجونی ئە که دی) دامه زراند، پشتی ریک ئیخستنا دهوله تی (بازیری سومه ر)، ئاڤاکرل سه رده می پاشا (نهرام سین) ئە که دیال هه می لایه کیفه چه قیئت خو به لاف کرن و ده قه ره کا گه له کا به ریه لاف ئیخسته بن ده سه لاتا خو.

تابلۆیه کا هه ری ئه یسینا بزما ری یا لسه ر نه عشان دی

وێنەی زهقوره

تابلۆیهکاههڕینی نقیسینا بزماری
بۆ سه‌رده‌می

زانباری:-

زه‌قوره چیه؟ ئه‌که‌دیا زه‌قوره دروست کرب مه‌به‌ستا په‌رستگا (خۆدا په‌رستی) قه‌شارتنا تهرمیته‌ پاشاییته‌ خو، نوکه‌ ژێ پاشماقووته‌ قه‌ شینه‌واری ل باشووری عێراقی یی مای.

راهیان:

شان قالاتیان پرېکه:-

- ۱- ل سه‌رده‌می پاشاییته‌ ئه‌که‌دی ..... هونه‌ری په‌یکه‌رتاشیی پیشکه‌فت.
- ۲- نقیسینا میخی (بزماری) ژ لایه‌ ..... هاته‌ قه‌دیتن.
- ۳- سومه‌ری ل به‌شی باشووری ..... ئاکنجی بوون.

په پیکرتراشی سدرده می ئاشورییه کان

۳- ئاشووری : ئەقە ئیکن ژوان نەتەوانەوین کۆل
باکووری نهالا میزوپوتامیا و پارچه کا کوردستانی
ئاکنجی بووین، ناخی وازی قەدگرت بۆ پایتەختی وایی
ئیککی باژیری (ئاشور) و ژ ناخی خوداوەندی وایی مەزن
(ئاشور) ب ناخ کره.

ئاشوریا دەوله ته کا مەزن پیک ئینا، چەندین پاشاییت
ب ناخ و بانگ تیدا دەرکەفتن و سنوری دەوله تا وان
گەلەک بەرفرەه بوو، هەندەک ژوان پاشایا چەندین پرۆژیت
خزمەتگوزاریت ئاقدیری و ئاقدانکرنی ئەنجامداوون
کۆحه تانوکە ژ پاشاویت وان ییت ماین، و ژوان
برۆژی ئاقا سەنحاریب کۆژیباری بەستورە (ل نزیک
گوندی قەلەمۆرتک) ئاقا وی ب ریکا کاریزا د گەهاندە

ناف کەلا هەولیری، هەر وەسا پرۆژیت دی ییت دەقەرا شیخان (ب تایبەتی ل خەنس) و
نەینەوا کۆهەمی قەدگەرین بۆ سەردەمی شاه (سەنحاریب).
و هەر وەسا ژ پاشاییت ب ناخ و بانگییت دی ییت ئاشوریا (ئاشوربانیپال).

وتن خنس ل شیخان

راهیان:

- ۱- سەنحاریبی چ پرۆژەک بۆ هەولیری کره؟
- ۲- ناخی نەتەوا (ئاشور) ژ چ هاتیه؟

شینەواریت دیرینت عیراقی

۱- ئوور: ئەف باژیرە نوکە پاشماویت وی دکەفە نزیک باژیری ناسرین ل پارێزگەها زیقار، ئیک بوو ژ کەفتنرین و ب ناڤ و بانگترین پاژیریت سومەریا.

وتەنیا پەکرا ئورنەمو

ل قی باژیری کۆمەڵەکا ساماناو کەل و پەلیت ب بها ل (گورستانا پاشایا) ییت هاتینە دیتن، ژ زیرو بەرداغ و خەنجەریت زیر و هەندەک تار (قیسارە) ی تامدای ب زیری و تشتیت دی. شینەواریت قی باژیری پیکهاتیە ژ زەقورا ئوور. کۆژ لایین (ئوور نەمو) دامەزرینەرێ بنەمالا ئووری سییی یاھتیە دروست کرن.

۲- بابل: پاشماویت قی باژیری دکەفە نزیک باژیری (حله) ل سەررووباری فورات.

د دوو سەرەمادا ناڤ و دەنگین وی دەرکەفت بوو، یی ئیکی ل سەرەمە شە (حەمورابی) بوو کۆ شاهەکی گەلەک یی ب ناڤ و دەنگ بوو، دەولەتا بابلیا ب یاساییت خۆ ناڤ و دەنگین خۆ بەلاڤ کرن، کۆ ل سەرمیلەکی بەر هاتبوو نقیسین بۆ ریکخستنا ژیان و ماف و ئەرکیٹ هەڤ وەلاتیا و سزادانا گونەهباران و سەرپیچی کرنی هاتیە دانان.

نەوژی ئەف میلەیی ل موزەخانا (لوقەر) ل پاریس یی پارستیه. سەرەمە دووی ژ سەرەمە پاشا (نەبو خەزنەسەر) ی بوو کۆ باخچی هەلاویستی دروست کربوو.

۳- ئاشور: پاشماویت قی باژیری نوکە ب (کەلها شرگاتی) تیتە نیاسین و دکەفیتە باشوری باژیری مویسل ب دووریا ۱۱۰کم. باژیری ئاشور ئیکەم پایتەختی ئاشوریا بوو، و ل هەمان وەختدا مەلەبەندی مەزنی پەرستگەها ئاشوریا بوو ب ناڤی (ئاشور). گرنگترین شینەواریت قی باژیری تاوهر (برج) سەرەکیا (زەقورە) کۆ ئاشوریا بۆ پەرستگەها ئاشوری تەرخان کربوو.

راهینان:

قان رستیت خاری راستکەفە:

۱- باژیری ئوور ل سەرەمە پاشایی ئەکەدی (نەرام سین) ناڤ و دەنگین خووە دەرئێخستبوو.

۲- پاشماویت باژیری ئاشور نەبو ب کەلها کەرکوک تیتە نیاسین.

۳- حەمورابی باخچی هەلاویستی درست کربوو.

وتەن مەلیت حامورابی

به شى جارى
ميژوويا ئىسلامى
ژيانناما پلغه مبهري (س.خ)

ئايىنى ئىسلامى:

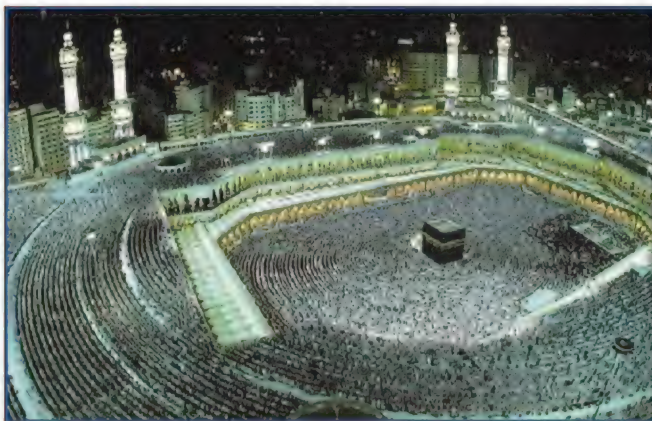
ئايىنى ئىسلامى دوماھىك ئايىنى ئاسمانىيە كۆ خودايى مەزن بۆ مرقى ھەنارتى، ھەمى ئايىنىت ئاسمانى وەكى(ئىسلام و مەسېھىيەت و جوھى)كۆ فەرمانىت خودايى مەزن بۆ ھەر ئىك ژ وان كەسەكى راسپاردى ھەتا پەياما قى ئايىنى ب خەلكى رابگەھىنىت، ئەف كەسەژى د بېژنى (پىغەمبەر) كۆ خودى يى ھەلېژارتى. ئىسلام ئەو ئايىنە كە بۆ پىغەمبەر محەمەد (س.خ) ھاتى ل رىكا قورئانا پىروز، ئەو كەسى باودى ب قى ئايىنى بىنىت دېژنى (موسلمان).

بارودخى عەرەبا پىش ھاتنا ئىسلامى:

ئايىنى ئىسلامى ل نىمچە دوورگەھا عەرەبىدا پەيدا بوو، و دبارودخەكىدا كۆژ زۆر لايەنا ھە يى ئالوز بوو. عەرەبىت قى دەقەرى د چەندىن گرفت و ئالوزىت نەخۆش دا دژيان. عەرەب ژ چەند ھۆز و بىنەمالا پىك ھاتبوون، ھەر تىرەكى بەرژە و ھەندىت خۆ دقېان و دگەل ئەوېت دى ئىك نەبوون، گەلەك جارا ل سەر تشىتى بى خىر شەرو ئالوزى پەيدا بوو و خەلكەكى زۆر دھاتە كوشتن. ژيانا عەرەبىت دوورگەھا عەرەبى گەلەكا يادژوار بوو، چونكى يا ھىك و بى دەرەمەت بوو. و ژبلى ھەندەك دابونەرىتت كۆمەلەيەتى يىت بى رىز و بت پەرستى و عەبداتى (بەند).

مەككەھ جەن ژ دايك بونا پىغەمبەرى (س.خ):

گرنگيا بارژىرى مەككەھى:-

وئەن كەمەبا ھەرز

پىغەمبەر محەمەد (س.خ) ل بارژىرى مەككەھى يى ژ دايك بوو، ل بىنەمالا (ھاشىيا) سەر ب ھۆزا قورەيشىا بوو. ئەف ھۆزە ب ناڤ و بانگترىن ھۆزىت مەككەھى بوو. بابى وى ناڤى وى (عەبدولايى كورى عەبدولموتەلىب)، دايكا وى ژى (ئامىنا كچا وەھەب) پىغەمبەر بەرى ژ دايك بىت بابى

وی مریوو، ل ۱۲ئ هه یفا (ربیع الاول)، بهرامبەر ۲۰ئ هه یفا نیسانا سالآ ۵۷۱ زایینی ژ دایک بوو، ئەف سالەژێ ب سالآ فیلی دهاته نیاسین ژلایێ عەردبا قە و ل تەمەنێ (۲۵) سالێ ژنکەکا ناقدارا باژێرێ مەککەهێ کۆ ناڤێ وێ (خەدیجا کچا خویلدی) بوو شیپێکر و ل شکەفتا (حەر) و لە تەمەنێ (۴۰) سالێ خودێ (وەحی) بوو هەنارت. مەککەه باژێرەکی گرنگ و ب ناڤ و بانگ بوو کاروانیێ بازرگانێ دناڤدا دەر باز دبوون، هەر ژ کەڤندا پاژێرەکی پیروز بوو ب تایبەتی کۆ (کەعبا) پیروزالێ، کۆ ژ لایێ ئیبراهیم پیغەمبەر (د.خ) هاتیە دروست کرن.

زانباری:-

سالآ فیلی: ئەو سالآ بوو یا پاشایی وەلاتێ حەبەشە (ئەبرەه) هێرش کریە سەر مەککەهێ ب مەرەما تیکدانا کەعبی و فیل دڤێ هێرشیدا ب کارئینان.

بانگەوازی کرنا خەلکی بۆ ئایینی ئیسلامی:-

پیغەمبەر (س.خ) ل دەست پێکی ب نەهینی دەست ب بانگەوازیی کر بۆ ئایینی ئیسلامی، ب تنێ چەند کەسێت نزیک باوەری ب پیغەمبەری (س.خ) ئینا، پشتی کۆڤی ئایینی نوی دۆست و هەڤالێت وی زۆر بووین پیغەمبەری (س.خ) و هەڤالێت وی بانگەوازییا خەلکی بۆ ڤی ئایینی ئاشکرا کر.

راهیان:

- ۱- پیغەمبەری (س.خ) داخاز ژ خەلکی دکر کێ بپەرستن؟
  - ۲- پیغەمبەری (س.خ) ل دەست پێکی چەوا دەست ب بانگ وازی کر؟
  - ۳- کێ ژ ڤان کەسا زوێتر باوەری ب پیغەمبەری (س.خ) ئینا؟
- (خەدیجا خێزانا وی، ئەبو بەکرێ صدیقی هەڤالێ وی، عەلیی کورێ ئەبو تالبی پسمامی وی).

هه‌لویستی خه‌لکی مه‌ککه‌هی به‌رام‌بەر پیغه‌مبه‌ری (س.خ):

خه‌لکی مه‌ککه‌هی هه‌ر ژ ده‌سپێکی دژایه‌تیا پیغه‌مبه‌ری دکر و رازی نه‌بوون ده‌ست ژ بت په‌رستی بین و داب و نه‌رتیته‌ خۆ ییت که‌فن به‌یلن، به‌لی پیغه‌مبه‌ری (س.خ) و هه‌قالیته‌ وی د به‌رده‌وام بوون ل سه‌ر بانگه‌رازی کرنا خه‌لکی بو‌ئایینی خۆ و ژه‌هرتشیته‌ بی باوه‌را نه‌دترسیان.

مشه‌خت بوون (کرچکر) بو‌مه‌دینی:

مه‌دینه

دگه‌ل نه‌قیدا و توندوتیژیا بی باوه‌را موسلمان گه‌له‌ک هاته‌نه‌ شه‌که‌نجه‌دان و ری لی ده‌هاته‌گرتن و نه‌دشیان ئایینی خۆ به‌ جه بین و بانگه‌وازیی بو‌بکه‌ن، ژ به‌ر هندی پیتشی بوو پیغه‌مبه‌ر (س.خ) چاره‌سه‌ره‌کی ببینیت، شه‌ه‌بوو بریار دا شه‌و و هه‌قالیته‌ خۆ مه‌ککه‌هی ب جی به‌یلن و مشه‌خت به‌ن بو‌باژیری دی، کو‌شه‌وژی باژیری

(یه‌ثرب) بوو، کو‌هنده‌ک ژ خه‌لکی وی باژیری ل ده‌می هه‌جی ببوونه موسلمان و داخاژ ژ پیغه‌مبه‌ری (س.خ) کر بچیه‌ باژیری وان. ده‌می گه‌هشتی ناچی باژیری گوهری بو (مه‌دینا مونه‌وه‌ره‌).

راهیان:

قان رستین لخوا‌ری بخوینه‌ ویین خه‌له‌ت دروستکه‌ :-

مرگه‌تا پیغه‌مبه‌ر ل مه‌دینه

۱- خه‌لکی مه‌ککه‌هی هه‌می ب ئایینی ئیسلامی د رازی بوون.

۲- خه‌لکی مه‌ککه‌هی بت (صنم) په‌رست بوون.

۳- پیغه‌مبه‌ر (س.خ) و هه‌قالیته‌ وی ژ هه‌ره‌شا د ترسیان.

۴- پیغه‌مبه‌ری (س.خ) بو‌باژیری مه‌دینی مشه‌خت کر.

سەرکەفتنا ئىسلامى و مالتاڧايا پىڭمەبەرى (س.خ):-

پشتى كۆكاروبارىت مەدىنى ھاتىنە رىك ئىخستىن ژ لايى پىڭمەبەرى (س.خ) روى ب روى خەلكى مەككەھى بوو كۆئەو د بەردەوام بوون ل سەر دژايەتيا موسلمانا، ژ بەرقى چەندى پىتتى بوو ل سەر پىڭمەبەرى (س.خ) بۆ پەلاف كرنا ئايىنى خۆشەرى د گەل قورەيشىت مەككەھى بکەت، ئەقەبوو چەند شەرەك ل ناڧبەرا ھەردوولا روبدان، و گرنگترىن شەر ، شەرئ بەدر و شەرئ ئوحد و خەندەق بوو.

پشتى ھنگى پىڭمەبەر (س.خ) ل سالا (۶) مشەختى رىككەفتنا (خودەيبىيە) د گەل قورەيشيا موھر كر و شەر راوہستا، ژ ئەنجاما قى رىككەفتن موسلمان كەفتنە كارى و خەلکەكى زۆر ئىنانە سەر ئايىنى خۆ، ھندە پى نەچوو قورەيشيا رىككەفتن شكاند، بەلى ل دوماھى پى موسلمان سەرکەفتن، ل سالا (۸) مشتەختى باژىرى مەككەھى رزگاركر، ئاكنجىت قى باژىرى بوونە موسلمان. ل پشتى قى روبدانى ھىدى ھىدى عەرەبىت دوورگەھا عەرەبى پەيوەندى ب پىڭمەبەرى دكرو دبوونە موسلمان. ل (۱۲) ھىشا (ربيع الاول) سالا (۱۱) ھى مشەختى بەرامبەر (۶۳۲) زايىنى پىڭمەبەر (س.خ) نەخۆش بوو و چوو بەر دلوقانبا خۆدى.

راھىيان:

- ۱- گرنگترىن شەرئ موسلمانا د گەل قورەيشيا بژمىرە.
- ۲- ئەنجامى رىككەفتنا خودەيبىيە بەحس بکە.
- ۳- كى رىككەفتنا خودەيبىيە شكاند؟
- ۴- كەنگى پىڭمەبەر (س.خ) چوو بەر دلوقانبا خۆدى؟

سەردەمى راشدىا (۱۱ - ۱۲) ى مشەختى

سەردەمى راشدىن بى سەردەمى تىتە گوتن كۆ ھە چارياو ھەرىن پىغەمبەرى (س.خ) ئەبو بەكرى صديق، غومەرى كورى خەتابى، غوسمانى كورى عەفانى و عەلى كورى ئەبو تالبى (بۆ ب رىقەبنا كاروبارىت موسلمانا ئىخستە مىلى خۆ و بوونە جىنشىنىت (خەلىفە) پىغەمبەرى (س.خ) :-

۱- خەلىفە ئەبو بەكرى صديق (ر.خ) (۱۱ - ۱۳) ى مشەختى:-

پشتى ۋە غەركرنا پىغەمبەرى (س.خ) ھەقالتى ۋى ل جەھەكى كومبۇونەقە كۆ ب ناقتى (سەقىفا بەنى ساعدى) بوو، بۆ ھەلپارتنا كەسەكى كۆل جەھى پىغەمبەرى (س.خ) رىبەرىا موسلمانا بكتە. ئەبوو پشتى پرس و را گورىنەقە رازىبوون ل سەر ئەبو بەكرى صديق كۆ بىتە خەلىفى پىغەمبەرى (س.خ).

ئەخشا دولەتا ئىسلامى ل سەردەمى خەلىفەت راشدىا

پشتى كۆ ئەبو بەكرى كرى خەلىفە و جىنشىنى پىغەمبەرى (س.خ) ل مزگەفتى پەيغەك پىشكشى موسلمانا كرو و تىدارىكا كاروبارىت خۆ دەست نىشان كر و راگەھاند كۆ ئەو ب دادپەرۋەرى دى كارى كەت و جوداھىيى د ناقتەرا موسلمانا ناكەت، شىا بەرامبەر وان ھۆزىت عەرەبا راۋەستىت ئەوئىت كۆل ئىسلامى قەگەرىاين. خەلىفە ئەبو بەكرى ل سالا ۱۳ ى مشەختى چو ۋەر دلوفانىا خۆدى.

زانیاری:-

۱- خەلىفە:- ب جىنشىنى پىغەمبەرى (س.خ) تىتە گوتن، كۆ رۆژانە كاروبارىت ئايىنى و دىنایى يىت موسلمانا ب رىقە دبتە.

۲- راشدین:- (پینگه هشتی و دانا) ب هەر چار خەلیفەت ئێکی د گوت، چونکی ل ریبازا پیغه مبهری (س.خ) لا دهرنه کهتن.

۳- شوورا:- ته کبیرو مشوورەت ل ناڤهرا موسلمانا بۆ ب ریشه برنا کاروباریت وان و چارەسەر کرنا گیروگرفت.

راهینان:

- ۱- ناڤهروکا سەردەمی راشدیا روونکەڤه.
- ۲- موسلمانا بۆ هەلبژارتنا خەلیفە پیغه مبهری (س.خ) ل کیری خربوونەڤه؟ (مزگەفت، سەقیفی بەنی ساعدی، باژیر).

چالاکى:

ئەڤا ل خاری پشکەکه ژ پهیقا خەلیفە ئەبو بەکرى صدیق:

(مرۆڤى خۆدان شیان و دەسەلات یى بى شیان و دەست هەلاتە هەتا کۆ مافى وی لى وەردگرمەڤه، مرۆڤى بى شیان و دەست هەلات یى ب شیانە هەتا کۆ مافى بۆ وەردگرم).

۲- خەلیفە عومەرى کورێ خەتابی (۱۳ - ۲۳) ى مشەختى:-

خەلیفە عومەرى کورێ خەتابی ئێکه ژ بەرچاڤ ترین کەسایەتییت میژوویا ئیسلامی، پیغه مبهری (س.خ) نازناڤى (فاروق) ى دابووی ئانکو (دادپەرور) ئەڤ کوجیاوازی دکر ژ ناڤ بهرا کاریت رەواو نارەوا. ل سەردەمی ڤى خەلیفە چەندین کار هاتنە ئەنجامدان، ژ وان:

- ۱- پەلاڤ کرنا ئایینی ئیسلامی ل وولاتى شامى و میسر و کوردستانى ل ناڤهرا سالییت (۱۶ - ۲۲) یى مشەختى تایبەتى پشستى هەردوو شەریت (جەلاولا و نەهاوند)، لەشکرى ئیسلامى لەشکرى ساسانیا شکاندو گەهشتنە ئەردى کوردان.
- ۲- باژیری (بەسرا و کوفە) ل عیراقى و (فستاس) ل میسرى درست کرن.
- ۳- دیواخان درست کر کۆ ناڤ و مووچیت شەرکەرا تیدا تۆمار کریو.
- ۴- سالناما تایبەت ب موسلمانا دانا کۆ ئەو ژى سالناما مشەختى بوو.

ل سالا (۲۳) یى مشەختى هاتە شەهیدکرن.

۳- خەلیفە عوسمانى كوپى عەفانى (۲۳ - ۳۵) نى مشەختى:-

ئىك بوو ژ ھەفالىت نىكىت پىغەمبەرى (س.خ)، مرقەھكى دەولەمەند بوو و پارەكى زۆر د رىكا ئىسلامىدا مزاخت بوو. ل سەردەمى وى لەشكرى مژويلى بەلافكرنا ئايىنى ئىسلامى بوو ھەتا گەھشتىھ دورترىن جھ.

كارىت خەلیفە عوسمانى كوپى عەفانى:-

- ۱- ل سەردەمى وى بۇ جارا ئىكى موسلمانا گەشتىھك (كەلەكى) دامەزراند ھەتا بكارن د ناف دەربايداروى ب روى دژمنا بىنەھە و دەست ب سەردوورگەھ و دەقەرىت دەربايدا بگرن.
- ۲- تەمام كرنا كارىت خەلیفە ئەبۇبەكرى صدیق بۇ كومكرنا قورئانا پىرۆز، ئەھە بوو دانەكا دروست ھاتە نقيسین و ل سەروى ژى چەند ژمارەك ھاتنە نقيسین و ھنارتنە دەقەرىت جودا جودايت دەولەتا ئىسلامى.

راھىيان:

- ئەوپەيشىن خەت ل بن يىت خەلەتن، راست كەھە:-
- ۱- خەلیفە عوسمان كەسەكى ھەژاربوو.
- ۲- ئىك ژ كارىت گرنگىت خەلیفە عوسمانى نقيسینا فەرمودىت پىغەمبەرى بوو.

۴- خەلیفە عدلىن كوپى ئەبو تالبى (۳۵ - ۴۱) نى مشەختى:-

ئىمامى عەلى پىمامى پىغەمبەرى (س.خ) بوو ل ژىي دەھ (۱۰) سالىي باورى ب ئىسلامى ئىنابوو، ھەر ل مالا پىغەمبەرى يى مەزن بوو، ژ بەرقى سەرىھشتى و چاقدىرىھەكا باشا لى ھاتىھ كرن.

خەلیفە عدلىن كوپى ئەبو تالبى فاتىمايا كچا پىغەمبەرى (س.خ) ماركر ھەردوو نەقىيت پىغەمبەرى (ھەسەن و ھسین) لى پەيدا بوون.

ئىمامى عەلى ب زمان رەھوانى و زانایى و شەھەزایى و دادپەرەھى پارتىزگارى ل مال و سامانى موسلمانا ھاتبوو نياسین. بەلى ل سەردەمى وى ئالوزىيت نافخوىي زۆر بوون ھەر كەسەكى دقيا دەست ھەلات د دەستى وى دابا، ھەتا كۆ كار گەشتىھ وى شەر دروست بوو دناقبەرا موسلمانان زىانەكا زۆر ب ھەمى خەلكى كەت. و ئەو بخوھ ژى ل ئەنجاما قى شەرى ل سالا (۴۱) نى مشەختى ھاتە شەھىدكرن. ب قى ھندى سەردەمى راشدىنا ب دویمایىك ھات و سەردەمەكى دى ل مېژووبا ئىسلامى دەسپىكر كۆ ب سەردەمى ئەمەويا ھاتە نياسین.

راھىيان:

- ۱- ئىمامى عەلى كچاكى ماركر بوو؟
- ۲- خەلیفە عدلىن كوپى ئەبو تالبى ب چ ھاتبوو نياسین؟
- ۳- كەنگى سەردەمى راشدىنا ب دویمایىك ھات؟

سەردەمى ئەمەوىيان

پشتى خەلىفە (عەلى كورئ ئەبو تالبى) بىنەمالا ئەمەوىيا كۆئەو ژى پارچەك بوون ژ قورەششيا دەست ھەلات كەفتە دەستى.

معاویە كورئ ئەبو سفیانى:-

۱- معاویە كورئ ئەبو سفیانى ئىكەمین خەلىفە ئەمەوىيا بوو، باژپىرئ (دیمەشق) ئ کرە پایتەختى خو، پشتى وئ دەست ب رىكخستنا كاروبارىت دەولەتتى کر و چەند دیوانىت نوى دامەزراندن، و یىن ژھەمیان ب ناڤ و دەنگتر (دیوانا پوستەى و دیوانا موھرا) بوون.

پارى ئومەوىيان

دیوانا پۆستەى : ب كارى گەھاندنا ناما رادبوو.

دیوانا موھرا : ب كارى موھرکنا ناما

ونقیسارىن فەرمى یىت دەولەتتى رادبوو.

ل سەردەمى ئەمەوىيا كارىت گرنگ ھاتنە ئەنجامدان.

۲- خەلىفە عەبدولمەلىكى كورئ

مەروانى بو جارا ئىكى پاری ئىسلامى ل

سکەیدا و ل سەر لایەکتى وى نقىسیبوو:

(بسم الله الرحمن الرحيم :الله احدالله الصمد)

وژلايى كارى بیناسازی قە ئەمەوىيا پىنگاڤىت باش ئەنجامدابوون.

۳- خەلىفە ولیدى كورئ عەبدولمەلىكى چەندین مزگەفت و كوچك

وخەستەخانە درست کرن، یاژھەمیا گرنگتر مزگەفتا مەزنا

(ئەمەویە) ل دیمەشقى.

زانبارى:-

ئەمەوى : ناڤى باپىرى وان یى مەزن (ئومەییە بوو) ژبەر ئەڤى

ناڤى دەولەتا خو ژى پى ناڤگر.

مزگەفتا مەزنا ئومەوى ل دیمەشق

۴- خەلیفە عومەرى كورئى عەبدولعەزىزى:-

ئىك زەخەلىفەت ئەمەوىيان يىت بەرچاڧ بوو، ب دادپەرورەرىي و ئىكسانىي د ناڧبەرە خەلىكىدا ھاتبوو نىاسىن، ز بەر قى چەندى بوسلمانا دگوتى خەلىفى راشدىا يى پىنجى، چونكى ل سەر رىكا خەلىفەت راشدىا دچوو. بزاف دكر ل دەمى حوكمرانىا خۇدا بنچىنىت ئايىنى ئىسلامى جى ب جى بكت. دەولەتا ئىسلامى ل سەردەمى ئەمەوىيا گەلەك بەرفرەھ ببوو. ئەمەوىيا ھەتا ساللا (۱۳۲)ئى مشەختى حوكمرانى كر، دىماھىك خەلىفى وان (مەروانى كورئى محەمەد)ى بوو كۆد وئى سالتىدا ب دەستى عەباسىيا ل ناڧ چوو، ب نەمانا وى دەولەتا ئەمەوى ب دوماهىك ھات و عەباسىيا دەست ھەلات ئىخستە دەستى خۇ.

راھىنان:

- ۱- ناڧى ئىكەم خەلىفى ئەمەوىيا چ بوو؟
- ۲- پايتەختى دەولەتا ئەمەوىيا كىز باژىر بوو؟
- ۳- گرنگىر كارىت معاوىەى چ بوون؟
- ۴- قان قالاتىان پرکەڧە:
- ۱- خەلىفە ..... بو جارا ئىكى پارئ ئىسلامى لىدا.
(معاوىە كورئى ئەبو سفىانى، عەبدولمەلىك كورئى مەروانى، وەلىد كورئى عەبدولمەلىكى).
- ب- باژىرى ..... پايتەختى دەولەتا ئەمەوىيا بوو.
(دىمەشق - بەغدا - كوفە)
- ج- دەولەتا ئەمەوىيا ل سەر دەستى ..... ل ناف چوو.
(راشدىا - عەباسىيا)
- ۵- دوماهىك خەلىفى ئەمەوىيا كى بوو؟
- ۶- خەلىفە (عومەرى كورئى عەبدولعەزىزى) ب چ ھاتبوو نىاسىن؟
- ۷- بۆچى د گوتنە عومەرى كورئى عەبدولعەزىزى خەلىفى راشدىا يى پىنجى؟

و ده‌قه‌ره‌کازۆر ل ولاتێ فه‌له‌ستینی ژ بن ده‌ستیت خاچ پارێزا رزگار کر.

دوماهیا ده‌وله‌تا عه‌باسی:

ده‌وله‌تا عه‌باسی رۆژ ب رۆژ به‌ره‌ف بێ هێزیی دچوو ژ به‌ر چه‌ند هۆیه‌کا، یا ژ هه‌میا گرنه‌گر بایه‌خ نه‌دانا هه‌ندەک خه‌لیفیت عه‌باسیا ب ریشه‌برنا کاروباریت ده‌وله‌تی و ژيانا خه‌لکی، هه‌تا کۆ سالā (٦٥٦)ی مشه‌ختی به‌رامبه‌ر (١٢٥٨)ی زایینی ل سه‌ر ده‌ستی مه‌غولا (کۆ گه‌له‌کی خه‌لکی ئاسیا بوون) دیمه‌یک ب ده‌ست هه‌لاتا عه‌باسیا ئینا.

ولته‌ئ سهرکرده‌یا موسلمانا کورد
سه‌لاح‌ده‌دین ئه‌یوبی

زانباری:-

خاچ پارێز: ئه‌و که‌س بوون کۆل ئه‌وروپا هێرش کریه سه‌ر موسلمانا، چونکی وینی خاچی ل سه‌ر جلکیت وان هاتبوو نه‌خشاندن.

زانباری:-

سهرکردی موسلمانێ کورد (سه‌لاح‌ده‌دینی ئه‌یوبی) ژ تیرا ره‌وادێ (ره‌قه‌ند) سه‌ر ب عه‌شیره‌تا (هه‌زه‌بانێ) کورد بوو. سالā ١١٧٢ زایینی ده‌له‌وتا ئه‌یوبی ل مسری دامه‌زراند، پشتی وی باکویری سودان و باکویری رۆژه‌لاتا لیبیا و ده‌قه‌ریت یه‌مه‌ن و حه‌جاز و شام و به‌شه‌کی زۆری کوردستانێ ئیخسته سه‌ر ده‌وله‌تا خو. ل شه‌ری ب ناڤ و ده‌نگ هه‌تینی (حطین) شیا ب هاریکاریا هۆز و تیره‌و سهرکردیت کورد و موسلمان سهرکه‌فتنی ب سه‌ر (خاچ په‌ریا) بینیت و باژیرکیت فه‌له‌ستینی ئیک ل دیف ئیکی رزگار بکه‌ت و بی ژ هه‌میا گرنه‌گر (قودس) بوو. پشتی مرنا سه‌لاح‌ده‌دینی ئه‌ف ده‌وله‌ته ژ لابی برا و برازاییت ویشه ب ریشه‌چوو، هه‌تا سالā (١٢٥٠)ی زایینی ئه‌ف ده‌وله‌ته ب ده‌ستی (مه‌مالیکا) ل ناڤ چوو.

راهینان:

- ١- ناڤی هه‌ندەک ژ وان نه‌ته‌وین موسلمان بژمی‌ره کۆل سه‌رده‌می عه‌باسیا ده‌ور هه‌بوو.
- ٢- سه‌لاح‌ده‌دینی ئه‌یوبی کی بوو؟ چ خزمه‌ته‌ک ب ده‌وله‌تا ئیسلامی گه‌هاند؟
- ٣- ل سه‌رده‌می عه‌باسیا گرنه‌گه‌کا زۆر ب ئاڤه‌دانکرنی ددا. قی رستی لیک ده‌قه.
- ٤- ده‌وله‌تا عه‌باسی ب ده‌ستی کی ل ناڤ چوو؟

پشکا پینجی میرنشینیت کوردا

گهلئ کورد وهک گهلئت دی ل جیهانی رۆلهکی مهزن ههبوو ل سهردهمی عهباسیا، بهلکی هندهک ژ کوردا پینگافدهاقتندا بینه خۆدان حکومهت. د نهجامدا چهندين ميرنشين و حکومهت و دهولهت ل سهرةردی کوردستانی هاتنه دامهزراندن کوهر ئيکی حوکمرانیا دهقههکادیاری کری ل کوردستانی د کر.

وییت گزنگ نهقهه:

۱- میرنشینا ههسنهوی:

وینئ بازئ ههسدان

میرنشینا ههسنهوی ئیک ژ وان میرنشینیت کوردی بوو کو ل سهردهمی عهباسیا هاتبوو دامهزراندن، حوکمرانیا دهقههرا شارهزوورا نهویا سهرب پارێزگهها سلیمانیی دکر دگهل چهند باژیرهکی کوردستانا رۆژههلات (ئیران) ب تایبهتی باژیریت (دینهوهر، کرماشان، ههمه دان و نههاوهند). ئهف میرنشینه ل سهردهمی (میرحوسین) ی هاته دامهزراندن کو سهروکی هۆزهکی بوو ب ناقي (بهزیکانی) و ل پشتی وی میر (ههسنهوی) کو کورێ

میرحوسینی بوو حوکمرانی کر و پشتی وی ژ (میر بهدر) دهست ههلات وهرگرت، قی میری پاری تایبهت ب خۆلیدا و چهندين کاریت دی نهجامدا بوون وهکی (درست کرنا ریکا و پرا و مزگهفتا و گزنگی دان ب بازرگانیی)، میر بهدر ل سالآ ۱۰۱۴ ی زایینی چوو بهر دلوفانیا خۆدی و کورێ وی (هیلال) وهرگرت خۆ ههتا دوماهییک ب قی میرنشینی هاتی ل سالآ ۱۰۱۵ ی زایینی.

وینئ پاری میر بهدر

۲- دهولهتا دۆستهکی - مهروانی:

دهولهتا دۆستهکی - مهروانی ئیک ژ وان دهولهتیت کوردی ییت ب ناف و دهنگ بوو ل سهردهمی عهباسیا هاتییه دامهزراندن ل سهردهستی (میر بادی کورێ دۆستهکی).

دۆڤتەئە پەڕەکی ل هاردهمەن میر بەدەری هاتیه درست کرن

ئەف میرنشینه بۆ ماوی زیدەتر ژ سەد سالاً
 حوکمرانیا پارچەکا زۆرا کوردستانی کربوو.
 ئەف دەولەتە دەستپێکی ل دەقەرا ئامەد
 (دیاربەکر) ل کوردستانا باکور دەرکەفت،
 پاش سنوڕی وئ بەرفەرەه بوو، گەلەک
 دەقەریت دی ل باکوڕی کوردستانی قەگرت،
 سنوڕی وئ گەهشتە هەریمما جزیری سەر ب
 (سوریا نوکە) و باژیری میسل ل باشووری

شوتەواریت کەفەن یا دەولەتا دۆستەکی - مەروانی

کوردستانی. گەلەک باژیری گرنگ ل بن دەستی بوون وەکی (ئامەد، پارقینت، ماردین،
 ئورفە، سەعەرد، بەدلیس و جزیرا بۆتا و چەندین باژیری دی). پستی (میر باد کوپی
 دۆستەکی) میر (ئەبو عەلی کوپی مەروان)ی دەست هەلات وەرگرت و پستی وی ژێ برایی وی
 کۆ ناخی وی (سەعید) بوو دەست هەلاتا

دەولەتی ب رێقەبر، و پستی وی ژێ چەندین
 میریت دی کاروباریت دەولەتی ب رێقەبرن.
 ل میریت ب ناخ و بانگیت دەولەتا
 دۆستەکی (میر ئەحمەد کوپی مەروان)ی
 بوو، خەلیفی عەباسیا نازناخی (نصر
 الدولە) پێ بەخشیبوو، میر ئەحمەد ل سالاً
 (۱۰۶۱ زایینی) چوو بەر دلوکانیا خۆدی،

دەولەتا وان ژێ ب دەستی سەلجوقیت تورک ل سالاً (۱۰۹۶ زایینی) ل ناخ چوو.

کاریت دەولەتا دۆستەکی (مەروانی) :-

دریشما دەولەتا دۆستەکی - مەروانی

ل سەردەمی دەولەتا دۆستەکی - مەروانی
 بایەخەکی زۆری هاتیە دان ب کاری
 ئاقەدانکرنی و درست کرنا ریکاو پرا و
 مزگەفتا و پەرژانا بۆ پاراستنا باژیرا
 هێرشیت دەرەکی. ژ بلی لیدانا سکێ (پارە)
 تایبەت ب دەولەتا دۆستەکی، میریت وان ژێ
 ناخیت خۆل سەردنقیسی، خەلکی وئ ژێ ب
 کاری گشتوکالیی و خۆدان کرنا مەرۆ مالاتی

د مژویل بوون. دەولەتا دۆستەکی دریشمی تایبەتی خۆ هەبوو، کۆ وینێ شیری بوو.

راهبينان:

- ۱- کي ميرنشينه حسنه وهی دامه زړاند؟
- ۲- سنوري دهست هه لاتا ميرنشينه حسنه وهی هه تا کيړي څه دگريت؟
- ۳- گړنگتيرين کاريټ مير به دري چوون؟
- ۴- څان ووشيټ خهت دبندهاتي يټت خهله تن، راستکه څه:
- ا- دهوله تا دؤسته کی - مهرواني دهست پيکي ل دهوکی هاتيو دامه زړاندن.
- ب- دامه زرينه ري دهوله تا دؤسته کی - مهرواني نه بو عهلی بو.
- ج- دهوله تا دؤسته کی ل سهرده مي نه مهويا هاتيو دامه زړاندن.
- ۵- وهلما راست هه لبريره:
- ا- پشتی ميريادی مير (نه بو عهلی، سه عید، نه حمه د) دهست هه لات ودرگرت؟
- ب- (نصرالدوله) نازناقي مير (باد، نه حمه د، سه عید) ی بو.
- ج- مير نه حمه د که سه کی (ناشتيخاز - شهرخاز) بو.

لايه کي پيرنشين نامده کي مهرواني د پشداريون ل درست کرنين

ہاور نیشتمان بوون

نشتیمان: عه‌رده‌کێ (جهه‌کێ) سنورداره، ئەم و ده‌یک و باب و کەس و کارێت خۆیێ ژ دایک بوون و ل سەر دژین. هەر ئێک ژ مە دخیزانە‌کی‌دا د ژیت، ب چە‌ند مالە‌کا گەرە‌که‌ک یان ژێ گونده‌ک دروست دبیت. ل چە‌ند گەرە‌کا باژێره‌ک یان باژێره‌که‌ک دروست دبیت، گوندو باژێر پارچه‌ عه‌ردێت سنوردار و دیاری کریێ خۆیێ هە‌ی کۆ‌هە‌ف وە‌لاتییت وێ ده‌قه‌رێ ل سەر دژین. ئە‌ف جهه‌ دبێژنێ نیشتمان و ب ناغێ گە‌لی خۆ تیته‌ نیاسین و ناغ و بانگی‌ت وی دچن، وە‌کی (کوردستان).

له‌وما ئە‌و جهه‌ی کۆ‌ئە‌م و ده‌یک و باب و کەس و کارێت مە‌ ژ دایک بووینە‌ و ل سەر دژین و هاتینە‌ په‌روه‌رده‌ کرن د بێژنێ (نشتیمان).

گە‌لی کورد ژێ وە‌کی گە‌لانی‌ت دی ییت جیهانی‌ نشتیمانی‌ خۆیێ هە‌ی یێ ل سەر ژیا‌ی و دبیت، د ده‌مه‌‌کی‌دا مفا ژ عه‌ردو سامانی‌ وێ وەرگرتبیت و خۆشی و نه‌خۆشی‌ت ژیا‌نی ییت تام کری‌، و ل هه‌مان ده‌ماندا قوربانی‌ت بۆ‌ داین و خزمه‌ته‌کا زۆ‌را پێشکێشکری، مېژوو‌یی د لاپه‌ریت خۆ‌دا چە‌ندین داستان و قه‌هه‌رمانی‌ ییت بۆ‌ تۆ‌مارکری‌ن، کۆ‌چه‌وا گە‌نجی‌ت وی خین و روندوک و خۆ‌ها خۆ‌تیکه‌هل کربوو بۆ‌ پاراستنا‌ قێ خا‌کا خوشتی. نشتیمانی‌ بها و جوانی‌ و قیا‌نا وی یا‌ بێ‌ وینه‌ یه‌ ژ به‌ر کۆ‌ هه‌می ده‌ما ل سەر ده‌قانه‌ و ل به‌ر دلانه‌، کیم کە‌س ژێ ییت هه‌ین وولاتی‌ وی دناغ دلی‌ ویدانه‌ بیت، هەر ئە‌ف هه‌ست و قیا‌نه‌یه‌ د بێژنێ (هه‌ف نشتیمانی‌ بوون).

پارکا تازە‌لی‌ ل سلێمانی‌

هه‌ف نشتیمانی‌ بوون:-

ئە‌وه‌ کۆ‌ مەرۆ‌ف هه‌ست ب به‌رپرسیاریه‌تیا‌ وان ئەرک و مافان کۆ‌ هه‌ف وە‌لاتیه‌کی‌ هه‌بن به‌رامبه‌ر ب گە‌ل و نشتیمانی‌ خۆ‌ ئێک ژ وان ئەرکان ئە‌وه‌ ده‌می به‌رپرسی‌ د که‌قیته‌ ملی بۆ‌ پاراستنا‌ هه‌می وان خزمه‌ت گوزاریا‌ کۆ‌ هه‌می کە‌س مفا‌ی ژێ دبیینیت، چ ئە‌وی‌ت می‌ری دروست کری‌ن یان ژێ ئە‌وی‌ت سه‌رمایه‌‌دارا بنیات ناین وە‌کی:

١- ئا‌فا پا‌قژا‌ قه‌خارنێ.

٢- ریک‌یت هاتن و چوونێ.

٣- ئا‌قه‌رۆ‌.

۴- کاره ب

۵- ناڤه نديت خوبندن و لهش ساخی.

۶- باخچیت گشتی.

۷- دام و دهزگه هیئت میری (حکومی) بو راپه راندنا کاروباریت ههڤ وهلاتیا. وهکی (دادگه، بنکی پولیسی، شاره وانی.... هتد).

راهیان:

۱- ڤان ڤالاتیان پرکهڤه:

ا- نشیتمان عه ده کئی ..... ئەم و کەس و کاریت خو یی ژ ..... بووین.

ب- کوردستان ب ناڤی گه لی خو یه کو ..... ه.

ج- ههڤ نشیتمانی بوون بریتیه ژ ..... ب لیپرسینه ڤی به رامبه ر گه ل و نشیتمانی خو.

۲- ناڤی وان خزمهت گوزاریت گرنگ بژمیره ئەو ییت روژانه مفای ژئی وهر دگر.

۱- ناڤا پاڤزا ڤه خرنی:-

چه وا گیاندار نه شین بی هه واو خارن بژین، بی ناڤ ژئی نه شین بژین، که واته (ناڤ) بنچینه که ژ بنچینییت گرنگییت به رده وام بینا ژیان، ئەم ییت مروڤ ژئی وهک گیانه وهرهک ل سه ر ڤی خاکی نه شین بی ناڤ بژین.

مفاییت ناڤی: ناڤ ب تنی بو ڤه خرنی ب کار ناهیت، به لکو بو پاک و پاڤژی، شیف لینانی، کشتوکال و پیشه سازی، کارگه ه و بو ناڤدانا باخچیت گشتی .... هتد.

سه روکانییت ناڤا ڤه خرنی:

ئهڤ ناڤا نهول باژیترو باژیترکا و گوندا ب کارتینین، ل چه ند سه روکانیا ب ده ست مه دکهڤیت. ناڤا باژیترا ب ریکا بیرو پروژیت راکیشانا ناڤی تیته دابین کرن، هه رچی ناڤا گوندا یه ل ریکا بیرو کانی و سه رچاڤییت چه م و ریبارا دگه هته وان.

ئهڤ سامانی نشیتمانی گرنگ ئیکه ژ پیداو یستییت هه ریت گرنگ بو ژیان مه و سه رمایه کئی ئیکجار زور یی بوو هاتیه ته رخان کرن، ژ بهر کو ههڤ نشیتمانی مفای ژئی وهر دگر.

بۆ ئىنسانىيەت لى بائىرى (ھەولېر) ژىلى وان بىرىت ئىرتىۋى كۆد ناف جەرگى بائىرىدا يىت ھاتىنە لىدان و پشت ب ئاڧا بن ەردى د بەستىن، پروژى ئاڧا (ئىفراز)ى كۆژ زىيى مەزن ب بۆرپا و ب درىثىا چەندىن كىلو مېترا ئاڧا پاڧژ دگەھىنە ناف بائىرى، چارەسەرىا گرڧتا كىم ئاڧىيى يا ھاتىيە كرن. بۆ بائىرى سلىمانىيى ژى پروژەكى مەزن يى جى بەجى كرى و ئاڧا

پاڧژ ل دەرىاچا دوكان ب رىكا بۆرپا دى گەھىتە ھەڧ وەلاتىيىت قى بائىرى، ب شىۋەكى دى چارەسەرىا كىشا كىم ئاڧىيى ل سلىمانىيى دكەت. بۆ بائىرى دھوكى ژى ب ھەمان شىۋە حكومەتى پروژى گەھاندنا ئاڧا (چەم بەرەكات و خراب دىمى كۆل سكرى مىسل) ب رىكا بۆرپا بۆ ھەڧ وەلاتىيىت بائىرى جى بەجى كرى، كۆشپايە گرڧتا كىم ئاڧىيى ل قى بائىرى چارەسەر بكەت. بۆ گوندا ژى كىم تەرخەمى نەھاتىيە كرن، بەھرا پترى ژ گوندا ل سەردەمى رژىما بەس ھاتىۋونە ڧەراموش كرن، پشتى راپەرىنى سەرنى ھاتنە ئاڧەدان كرنەڧە و پروژىت ئاڧا پاڧژ بۆ درست كرن، چ ب رىكا لىدان بىرىت ئىرتىۋى يان ژى ب رىكا پروژىت بچىك و تانكەرىت گەرۋك كۆرۋانە ئاڧ دگەھىستە وان، چونكى ژمارەكا زۆرا سەرچاڧىت ئاڧى ب كانى و چەما و ئەنجاما ھىكە سالىيى ل قان سالىت دىماھىكىدا كىم ئاڧ بوون و ھىك بوون.

ئەگەر ئېن پىسبون سەروكانىت ئاڧا گوندا

۱- ب كارئىنانا وىرانكەرىت كىمىاۋى (مبىدات كىمىاۋىيە) بۆل ناڧىرنا گىانە ۋەرىت تاىبەت ب بەروبوومى كشتوكالى.

۲- ھافىتىناپاشماۋا و لەشىت گىانە ۋەرىت مرىى.

۳- رژيانا ئاڧا پىسا مالا بۆ سەرسەروكانىت ئاڧا گوندا.

۴- ب كارئىنانا ئامان و دەبەو كەرسىت پىس ل دەمى ڧەگوھاستنا ئاڧى.

دىارە ئەڧە ھۆكارىت پىسبون سەروكانىت ئاڧا ڧەخارنا گوندانە، بۆ پاراستنى ژ پىسبىنى پىتڧىيە قان رىكا بگىرنە پەر:-

۱- چاقدیری کرنا سہروکانیا ژ پاشمايیت ئازەلە.
 ۲- دویرئخستنا ئاڤا پیسا مالاً ل سەرچاڤییت ئاڤا گوندا.
 ۳- ئاڤا ڤهخارنئ د تانکیت پاڤژ و دایخستی بیته
 هەلگرتن.

۴- کەلاندنا ئاڤا ڤهخارنئ یان ژ ی ب کارئینانا دەرمانئ
 پاڤژکرنئ (معقم) ژ میکروبا.

۵- ئەو کەرستیت کۆ بو ئاڤا ڤهخارنئ بکارئین پیستقیه ل جهیت باڤژ بیته دانان، چونکی
 ئاڤا پیس سەرچاڤییت بەلاقبينا گەلەک نەخوشیا یه.

راهیان:

بەرسڤا ڤان پسارایا بدەڤه:-

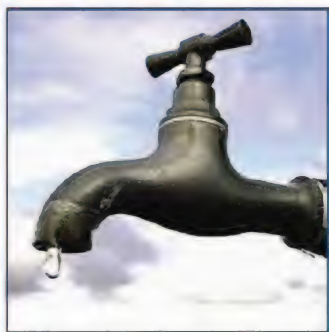
۱- ئەو ھۆکار چنە کۆ دبنە ئەگەرا پیسبوننا ئاڤا گوندا؟

۲- چەوا ئاڤا گوندا دی ژ مەترسیا پیسبونئ پاژیرئ؟

زیدەسەرڤکرنا سامانی ئاڤی:-

ژ بەر کۆڤی سامانی گرنگ ل دەست نەدەین و مفایئ باشتەر
 ژئ وەرگرن، پیستقیه ریکئ نەدەین ئاڤ بی شول بچیت، دڤیت
 ئەم خوۆ ئەندامییت خیزانا خو رابینن و ئاگەھدار بکەین کۆ ئەڤ
 سامانە ملکئ هەمیانه و پاراستناوئ ئەرکە ل سەر ملیت
 مەهەمیانه، هەرۆهکی ژ دەست پیکئ ئامازە پی
 هاتییه دان، ئاڤ ژیدەرین ژیانئ و خوۆش حالیئ یه بو هەمی
 زیندەوەرەکی دەرئیحیت. ئەڤجا دڤیت چەند پینگاڤا بهیینه کرن
 بو پاراستنا ڤی سامانی:

۱- نابیت ئاڤی ژ پیستقیه خو زیدەتر ب کاربیین.
 ۲- خویشک و براییت خوڤییت بچیک شیرت بکەن کۆ یاریا ب ئاڤا
 مالاً نەکەن و بی شول بەر نەدەن.
 ۳- پشتی بکارئینانا ئاڤی، خو پشت راستبکە کو هەمی ژیدەر باش
 هاتییه گرتن.

- ٤- سونده و ماتوورا ئاڤي ب کار نه ئينه بو شويشتنا شه قاما و ترومبيللا.
- ٥- کهسکاتي و فيقي د ناف ئامانه کي مه زندا بشو، نه ئيخه بن هنفيا ئاڤي.
- ٦- ل هه ره جهه کي چاڤيت مه ب بوريه کا شکهستي کهفت پيئتيه ئيکسه ر ئاگه هداريا لايه ني په يوه ندار بکه ين بو چاره سه رکړنا وي، هه تاکو:
- ١- ئاڤ بگه هته هه مي لايه کي ب ئيکساني.
- ب- د بيت ئاڤا پيس دگه ل ئاڤا څه خاړني تيکهل ببيت، ئه څه ژي دي بيته ئه گه را به لاقبوونا نه خوشييت جوډا جوډا.
- ٧- نابيت ئاڤي ب بي پرسا فه رمانگه ها ئاڤي راگيشين، چونکي دي کاريت نه درست لي پديدابن، وه کي ل پيستر هاتيه به حس کړن.

زانياري:-

ئاڤ سامانه کي نشتي مانپه گه له ک گرنگه، ئه څرځ يا بوويه سه رچاڤا ئاسته نگ و نه خوشيا د ناڅبه را وولاتادا. وه کي ئاسته نگا ناڅبه را (عيراق - ئيران) (عيراق - تورکيا) (عيراق - سوريا).

راهينان:

پ: ١: نيشانا (٧) بوييت راست و نيشانا (x) بوييت خه لوت دانن:

١- هه مي حه فتيا ئوتومبيللا خو ب ئاڤا بورپا مالا دشوم.

ب- ئه گه ر من ديت بورپا ئاڤا کوټا مه ياشکهستي، ئيکسه ر دي ئاگه هداريا فه رمانگه ها ئاڤي کهم.

ج- هافينا د ئاڤا کانيا گوندي مه دي مه له فانيا کهم.

د- پاشماويت ئاڅه لا و زيل پيساتي دي هافيمه دناڤ سه روکانيا ئاڤا گوندي مه دا .

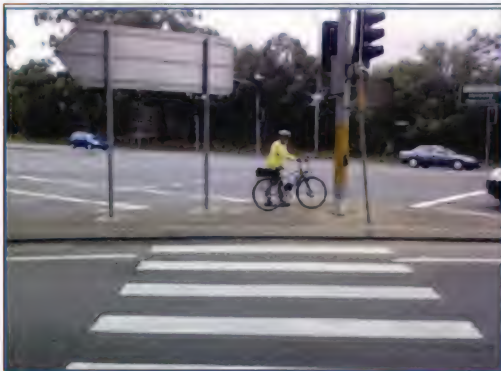
ه- بو پاڅرکړنا، کهسکاتي و فيقي، نا ئيخمه بن ئاڤا بورپا مالا.

پ: ٢: دي چهوا ساماني ئاڤا پاڅر پاريزن؟

۲- جاده (ریکا هاتن و چوونی):

ئیک ژ دیاردیت جوان و پر مفاہیت
شارستانیہ تی (ریکیت هاتن و چوونی نه)،
ئاستی پیشکەفتنا هەر وهلاته کی پابه‌نده ب
ریکیت هاتن و چوونی قه، چونکی ئەف
خزمه‌تگوزاریه ئه‌رک و مان‌دی‌بوون کیم دکەت،
ریکا دویر و نه‌خۆش نزیک دکەت. دەمی به‌ری
خۆ د دهینه باژیری و وهلاتی خۆ، ئەم دینین جادی
فره‌ه و مه‌زن ب ناڤ باژیری مه‌دا تیتپه‌رن و
ناقبه‌را جادا باخچیت که‌سک و جوان و دل
قه‌که‌ر، ئەم هه‌ست ب ته‌ناهی و خوشیی دکه‌ین.
جاده مه‌ ژ ته‌قنی و ئاڤا پیس و ئاسته‌نگا
دیاریزیت و ب ئاسانی ئەم دگه‌هینه جه‌ئ
مه‌دقیت.

ئه‌و دقه‌ریت بی جاده یان وه‌کو پیتقی نینه
(چالا و گومیت ئاڤی یی ل سه‌ر یان ژ ی دگه‌فن
و ته‌نگن) هاتن و چوونا وان یا ئاسایی نایت.
جادا مفاہی وان یی زۆره‌ ژبلی قه‌گوهاستنا ب
له‌ز و د ویر که‌فتن ژ زیانیت گیانی و مادی کۆل
جادی خراب تینه‌ ری‌کامه‌، به‌های کهل و په‌لا
ژی تیته‌ خا‌رو بارگرانیی ل سه‌ر ملیت هه‌ف
وه‌لاتیا کیم دکەت. ئەفجا پیتقیه‌ ئەم وان
بیاریزین.

ئه‌و رینما چنه‌ بۆ پاریزگاری کرنی ل جادا:

۱- نابیت ب بی پرسا شاره‌وانیی و بۆ هه‌ر
مه‌به‌سته‌کی جادا بکولین، چ بۆ راکیشا نا ئاڤا
قه‌خارنئ بیت یا ژ ی بۆ ئاڤا پیسا مالا، هه‌تا کۆ
دەمی ته‌مام دبیت ب زویرین دهم بیته‌ چیکرن.

۲- ئاڧا پيسا مالا نابيت ب رژیسته سەر جادا، چونکی جاده دى چالا كهفنى و دى تىكچن.

۳- پاشماوين زیده يیت خانى درست كرنى نههپلنه سەر جادا، چونکی دى بنه نهگهرا جاده گرتنى و بىزاريا خهلكى و تىكدانا جوانيا سروشتى باژيرا.

بۆ هاتن و چوونا ئاسايا خهلكى حكومهت ههول ددهت خوشگوزهرين بۆ ئاكنجيا مسوگهر بكهت و ساناھى رۆژانه بگههنه سەر كاريت خو، ژبلى درست كرنا جادا و قهراغييت جادا و تونپلا (نفق) و پرا، كهسانيت ليهايتى و زيرهك يى ل سەر جادا و چار ريانا دانانن ههتا كو ههف وهلاتى ل كارهساتيت هاتن و چوونى بيته پاراستن، نهو كهس (پوليسيت هاتن و چوونى نه) فريشته نه بۆ پارستنا گيان و مالى ههف وهلاتيا، شهف و رۆژ ييت خزمه تيدا. نهم ژى دقيت ريزى لى بگرين و گوهداريت وان بين، سهرپيچيا رينماييت وان نهكهين، ههتا كول گيانى خو ويى ههمى لايهكى د پشت راستين.

زانپارى:

بۆ هندى كو باغ و جاديت مه ههمى دهما ييت رازاندى بن، دهست نهكه گولا و چهقيت دارا نهشكينه.

زانپارى:

بۆ ريكخستنا هاتن و چوونى ئاميرهك يى ل چار ريانا هاتيه دانان، د بيزنى (ترافيك لايت)، كو گلويى سوور ههلبديت، نيشانه بۆ راوهستانى كهسك ژى نيشانا چوونپيه، ل زهرى ثقبت ييت ئاگههدار بين.

ل دهمى دهرباس بوون ل جادا دقيت ئاگههدارى رينماييت پوليسى هاتن و چوونى بين، ژ بهر كو گيانى مه ژ مهترسيا بيته پاراستن.

۳- ئاڧەرق (سولپنه):-

خزمهتگوزاريهكا دى كو هاوولاتى مفاي ژى وهرتگرن و ژينگهھى ب پاقرى رادگريت ئاڧا پيسا مالايهوه دهزگهھ ريك تپخن و رپى نادهن ل ناڧ كولان و جادادا بهلاڧ ببين.

ژينگهها پاقر پهيوهنديا ب رپژا هوشيارى و ساخلهمى و ههستا هاوولاتى بوونى هه.

ههست كرن ب پاريزگارى كرنا ملكيت گشتى نيشانا دلسوزيى و تيگههشتنا ههستا

نشتيمان په‌روه‌رييه، مروقي ه‌شيار و شارستاني شهرم د‌كه‌ت ده‌مي د‌بينيت كولان و جاده د‌پيسن، نيش وژانا پيښه د‌بينيت، چونكي ئاستي پاشكه‌فتني ل وي د‌يار دب‌يت.

بو پاراستنا ئافه‌روكا پيښه فان كارا بكه‌ين حه‌تا كو باژيري مه ه‌رده‌م پاڅو بمينيت:-

گليش و بوتل وقوديكيټ به‌تال و نايلون و كاغه‌زا نه ه‌اڅينه سهر جادا و ناف ئافه‌روكا، چونكي د‌ نه‌نجامدا دي كوم بن و دي بيه نه‌گه‌را گرته‌نا ئافه‌روكا، ب تايبه‌تي ل ده‌مي باران باريني، جاده‌و كولان توشي ئاف رابيني د‌بن و زبانه‌كا زور د‌گه‌هينته وه‌لاتيا.

نه‌ف د‌يارده‌يه ه‌مي سالي د‌ وهرزي زه‌ستانيدا ه‌ه‌ف وه‌لاتيا توشي زه‌ره‌رو زبانه‌كا گياني و ئاهووريه‌كا زورديت.

پاڅو راگرته‌نا باژيريټ مه ب تني نه‌ركي شاره‌وانيي نيه، به‌لكول سهر ه‌مي لايه‌كي پيښه ه‌اريكاربي و ه‌ه‌ماه‌ه‌نگي د‌ گه‌ل ده‌زگه‌هيټ شاره‌وانيي بكه‌ين و ه‌ه‌ر كه‌س ژ لايي خوڤه رينماييټ شاره‌وانيي و مه‌رجيټ پاڅري جي به‌جي بكه‌ت، بگره ژ ه‌اندانا وان كه‌سان نه‌ويټ سه‌رپيچيا رينمايا د‌كه‌ن ه‌ه‌تا كو وه‌لائيټ دي زي چاف ل مه بكه‌ن.

۴- کاره ب:-

مرۆقی ب دههان سائه ئامیریت کاره بی نیاسین، کاره ب ل دهست پیکا داهینانیدا ب تنی بۆ پیتقی رونا هیی یا ب کارهاتی، ل سه دیت پیستیدا بایه خه کا زۆری دا و ژ گلوپی شه داهینان پستی داهینانی کۆمه له کا ئامیریت تازه که فتنه بوارا کاری کرنی، هه تا کۆ نه قرۆ زی داهینانا ئامیریت جۆدا جۆدا یا بهرده وامه بۆ دابینکرنا ژبانه کا پر خوشی و ئاسوودهیی بۆ مرۆقی.

کاره ب ئیکه ژ پیتقی گرنگیت مرۆقی، زهحمه ته ئه قرۆ بشیین ب بی قی خزمه تگوزاری ژبانه کا خوش به نه سه ر، چۆنکی ئه قرۆ هه ر بۆ رووه ن کرنی کاره ب ب کارناهیت، به لکۆ چه ندين ئامیریت نی ییت پهیدا بووین وهکی (ئاڤ گهرمه کر - گیزه ر، ئامیری شیشتن و هسکرنا جلکا، سارکه ر (به راد)، به فرگر (ثلاجه)، مجمده و سپلیت و ئوتی .... هتد.

د ئه نجاما شان داهینانیت مه زن ل بوارا کاره بی یی ب دهست هاتین، بازاریت مه ییت پر بووین ژ ئامیریت جۆدا جۆدا ییت کاره بی، وهلاتی د کارن ب سانهی ب دهست خۆشه بین، ب تایبه تی ئه و که سین باری گۆزه رانیا وان یا باشه.

زانباری:-

بەندەك بۆ بەرهەمهێنانا وزەیی گەرمیی

وژا کارەبێ ژ چەند ژێدەر تێتە
بەرهەم ئێنان، وەکی:

1- کارەبا ئافیی: کۆژ ریک ئافیشە تیتە
بەرهەم ئێنان.

ب- کارەبا گەرمیی:

ژ ئەنجاما ب کارئێنانا سوتەمەنیی وەکی
(نەفت و بەروبوومیت وئ) و سەرچافیت
دی ییت وزی (رۆژ، ئەتۆم.... هتد) تیتە
بەرهەم ئێنان.

زێدەبوونا داواکاریی ل سەر ب کارئێنانا
ئامیریت کارەبێ، ئەرکەکی مەزن د ئیختە
سەر دەزگەهیت بەرهەم ئێنانا کارەبێ، کۆ
پیتشیا ب بەرهەم ئێنانا پرەکا زێدەتر ژ وژا
کارەبێ. قی بەرهەم ئێنانی ژ پیتشیا ب
سەرمایه کا زۆر و دەستە یا کریکاریت
شەهرەزا هەی.

د وەرژیت هاقینی و ژستانیدا هەش
وێلاتی ئامیریت فینک کرنی و گەرم کرنی
ب شیوەکی نە ئاسایی ب کارتین، کۆ ئەو

ژی کار دکته سه ریژا بهرهم ئینانی، دبیت هندهک جارا ژ دهست ههلاتا دهزگههیت بهرهم ئینانی نهبیت قی زیده رووی چارهسهر بکهت. دی ناچار بیت ماوی پیدانا وزا کارهیی کیم کهت، ههقه ژی کاری دکته سه ریژانا روژانا ههف نشیمانیا.

ژ بو پارستنا هیل وژیده ریژ کارهیی وپتر مفا ژی بهیته وهرگرتن :-

۱- کیم کرنا ب کارئینانا کارهیی، ل بوارا پیشهسازیی، بازرگانیی، مالا، دام و دهزگههیت گشتی.... هتد.

۲- هشیار کرنا ههف وهلاتیا، چ ل قوتابخانا، چ ل جهیت گشتی وهکی مزگهفت و بازارا... هتد. ژ بو دهست قهگرتنی ل بکارئینانا وزا کارهیی، و دلیف پیتقیی ب کار بین.

۳- چاقدیری کرنا بهردهوام یا ئامیریت کارهیی ژ چهوانیا کارکرنا وان.

۴- ب کارنهئینانا ئامیریت کارهیی بیت ههمی جوړ د ئیک دهمدا، یا باش نهوه ب تنی ئامیری پیتقیی ل جهی پیتقیی ب کار بیت.

۵- پشت راستی ل قهمراندنا ههمی ئامیریت کارهیی ل دام دهزگههان پشتی ب دوماهیك هاتنا دهواما فهرمی یا روژانه.

زانپاری:-

- ب کارئینانا ئامیرا د ده می پیتقی دا ب تنی وزا
ب کارئینای کیم ناکه تهقه، بهلکی ته مه نئی ئامیری ژی
دریژ دکهت.
- شه مراندنا گلوپه کی ل ههر ماله کی، کارتیکرته ل
سهه زیده کرنا ده می پیدانا کاره بی دبیت.
- کیم کرنا گلوپه کی ماله ته، رووه نکرنا ماله کا دی
تره.

راهینان:

نیشانا (✓) ت راست و نیشانا (x) بۆییت خه له ت
دانئ:-

- ۱- ژ بهر کو وزا کاره بی گه له ک ب کار نه بینن، دی
ئاگه هداربا مالا کهم کو ئامیرو گلوپیت زیده نه هلهکن.
- ۲- ده می نه ز یاربا دکه م دگهل هه قالیت خو تیل
وکاسکیت تیلا ناشکینم.
- ۳- پاشماش و کهل و په لیت خانی درست کرنی دی
هاقینه سه رجادا.
- ۴- زبل و پیساتیا نا ئیخمه ناف ئاقه روکا.

۵- دامودەزگەھىت خزمەتگوزارىت گشتى:

د نىقبەرا شان دامودەزگەھىت خزمەتگوزارىدا كۆ (قوتابخانە ، نەخۇشخانە ، دام و دەزگەھىت مىرى و باخچىت گشتى...ھتد) قەدگىرىت، ھەر ئىك بۆ مەبەستەكا تايىبەت يا ھاتىيە ئامادەكرن، ژ بەر كۆ خزمەتنى بگەھىنتە ھەف وەلاتىيا و ژيانەكا پر خوشى بۆ ھەمى ئەندامىت كۆمەلگەھى مسوگەر بگەت.

قېچا پىتقىيە ل سەرھەر كەسەكى ل قى كۆمەلگەھى كۆ بايەخى ب شان دەسكەفتا بدەت و بلند رابگىرىت و پارىزگارپى لى بگەت، و ب قى رەنگى خارى:

۱- كەل و پەلىت ناف قوتابخاننى، نەخۇشخاننى، باخچىت گشتى و ھەمى دام و دەزگەھان بپارىزن، دارو دىوار و جادا پاقر رابگرن.

۲- دەمى سەردانا باخچىت گشتى دكەى پىتقىيە پارىزگارپى ل پاقرىيا وان بگەين و دارو درەخت و گولا دەست كارى لى نەكەين،چۆنكى مانا وان مفا زىدەترە، ژىنگەھى خوش و جوانتر دكەت، ئەقە ژلايەكى، و ژلايەكى دىقە مفايى ھەى بۆ ساخلەمىي و لاىەننى دەرونىي مرۆقى.

۳- ئاگەھدارىا رىنمايىت دام و دەزگەھىت خزمەتگوزارىي پىتقىيە، ژ بەر كۆ كارى رۆژانەيى وەلاتىيا ب ئاسايى ب رېقە بچىت.

۴- دام و دەزگەھىت گشتى بۆ مەرەمىت تايىبەتى ب كار نەھىن، كۆبىيەتە ئەگەرا بىزاربونا ئاكنجىيا و زىيانى بگەھىنتە بەررژەوەندىيىت گشتى.

راهیان:

- ۱- قان فالاتیان ب په یقیت گونجای پرکه قه:
 ا- دام و دهزگه هیت گشتی پیک دهین ژ ..... و ..... و ..... هتد.
- ب- پیتقیه پاریزگاری ژ ..... و ..... و ..... قوتابخانیت خو بکهین.
- ۲- دهمی ئم سهر دانا دکهین بو ههر دام و دهزگه هه کی گشتی پیتقیه ئاگه هدارى
 رینمایابین، تو ژى ب کورتى ل سهرقى بابه تی باخقه.

زانبارى

نه خوشخانه، دهزگه هه کی گرنکی کومه لگه هی یه،
 هه ف نشتیمانی ل ههر جوړه نه خوشیه کی چاره سهر
 دکهت، قیجا پاریزگاری کرن ئه رکی سهر ملیت مه یه.

چالاکى:

دهمی د ناف گورپانا قوتابخانا خو دا هاتن و چوونى
 دکه، پارچیت کاغه زیت هاقتی هه لگره قه، بیخه د ناف جهی کومکرنا پیساتیا. ب فی کارى
 تو ئه رکی نشتیمانی ئه نجام د دهی.

ناڤه روک

لاڤه ره	بابهت
	جوگرافيا:
۱۱-۵	بهشي ئيكي / جوگرافيا سروششيا ههريما كوردستاني
۱۶-۱۲	بهشي دووي / ريي زهويا ههريما كوردستاني.
۲۰-۱۷	بهشي سييي / ئاف و ههوا
۲۲-۲۱	بهشي چاري / رووهكا خووسك
۲۵-۲۳	بهشي پينجي / سهركانييت ئافي
۴۰-۲۶	بهشي شهشي / جوگرافيا مروفي
۴۳-۴۱	بهشي هفتي / گهشت و سهيران
	ميژوو:
۵۲-۴۸	بهشي ئيكي / ميژوويا كوردستانا ديري
۵۵-۵۳	بهشي دووي / نهتهوين ديرييت كوردستاني
۵۹-۵۶	بهشي سييي / عيراق د چاخيت كهفندا
۷۲-۶۰	بهشي چاري / ميژوويا ئيسلامي
۷۵-۷۳	بهشي پينجي / ميرنشينيت كوردا
۹۱-۷۷	هاونيشيماني بوون: